

GERHARD BÄHR HIL ZENETIK
50. URTEURRENA

Legazpi, 1995eko apirilaren 29an

GERHARD BÄHR-EN HERIOTZAREN 50. URTEURRENA:

1995eko apirila

Jose Luis Ugarte

Kronika laburra

1995eko apirilaren azkeneko astean, Legazpiko Udalak omenaldia egin zion Gerhard Bähr euskaltzain urgazleari, heriotzaren 50 urte bete zirenean. Omenaldia hiru egunetan banatu zen: apirilak 25, astearte, apirilak 26, asteazkena eta apirilak 29, larunbata. Euskara batzordea arduratu zen antolaketaz.

— Apirilaren 25ean Jose Luis Ugartek prestatutako erakusketa zabaldu zen Kultur Etxean: argazkiak, eskuizkribuak, argitalpenak, e.a. Azkue Bibliotekak parte hartu zuen argitalpenak, gutunak, e.a. erakutsiz.

Egun eta toki berean Jose Manuel Bereziartuak egindako “Udanako alemanak” komikia aurkeztu zen. Haurrentzat bereziki egindako komiki horrek mende hasierako Legazpi deskribatzen du, protagonismoa Bähr familiari emanez.

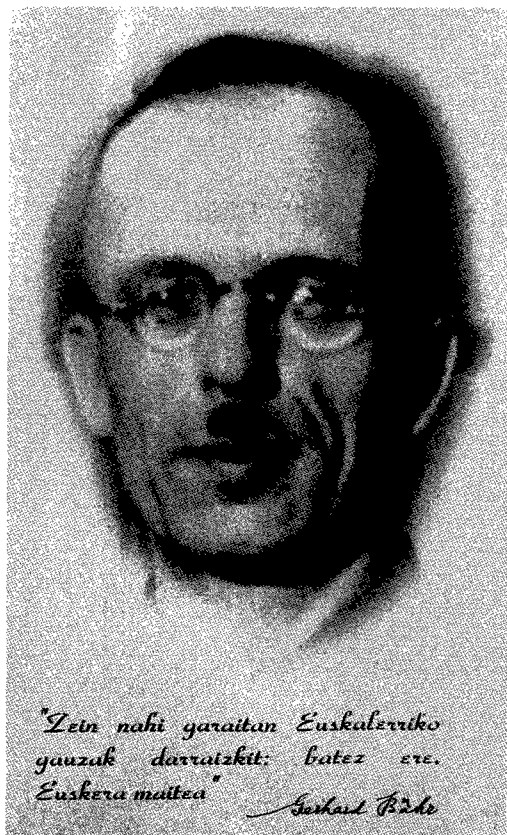
— Apirilaren 26an Gerhard Bähr-en ekarpenari buruzko mahaingurua egin zen, hizkuntzalari legazpiarraren idazlana ondo ezagutzen duten lau lagunek parte hartu zutelarik. Horrela, Joaquin Gorrotxategi Gerhard Bähr-en tesiaren garrantziaz mintzatu zen; Gerardo Elorza erizkizundi irukoitzarako egin zituen lanaz; Ander Rosek, berriz, aditzari buruzko lanez ihardun zuen; eta bukatzeko, Aitor Aranak Gerhard Bähr-en idazlana euskaratzerakoan sortutako gogoetak azaldu zituen.

— Apirilaren 29a omenaldiaren egunik garrantzitsuena izan zen, hiru zaitan burutu zelarik: batetik, Gerhard Bähr-en senitartekoen harrera Udaletxean; bestetik, Gerhard Bähr-en bizitzari buruzko mahaingurua Kultur Etxean; eta azkenik, anaiarteko bazkaria herriko jatetxe ezagun batean.

Egun seinalatu horretara Gerhard Bähr-en seme Hans-Peter eta arreba Mercedes etorri ziren Alemaniatik.

Mahainguruan Jose Antonio Arana Martijak, Jose Luis Ugartek eta Ignacio Arbidek hitzegin zuten. Hans-Peter Bähr-ek ere parte hartu zuen, bere aitari buruzko txosten bat irakurriz. Ondoren, oroigarriak banatu zizkien Legazpiko Udalak Gerhard Bähr-en senitarteko bieci.

Ekitaldi honetara, besteak beste, udal ordezkariak, Aita Villasante, Jose Maria Zeberio (Hizkuntza Politikarako Idazkaria), Mercedes Föll-en lagunak (baita txikitako Legazpiko hiru lagun ere) eta Oñatiko bi alkate ohi azaldu ziren, hitzaldi-aretoa gainezka egon zelarik.

VIDA DE GERHARD BÄHR

Legazpi, abril 1995

Ignacio Arbide Elorza

Voy a hablarles de la vida de Gerhard Bähr. Y tengo que empezar por decir que apenas voy a aportar datos nuevos sobre ella, datos que la mayoría de ustedes no conozcan ya. Los artículos aparecidos hace algunos años en la revista del colegio legazpiarra de La Salle, los más recientes de la revista local “Ene Bada”, los publicados estos días en la prensa, y, especialmente, la espléndida exposición que nos ofrece ahora esta casa de Cultura, nos han brindado ya casi todos los detalles interesantes de la vida de Gerhard Bähr. Pero, aun siendo verdad lo anterior, es bueno que hoy volvamos a tratar de ella. Porque es una vida que sigue siendo ignorada por muchas personas de dentro y de fuera de Legazpi. Quienes tuvimos la suerte de asistir a la interesante mesa redonda que se celebró aquí mismo el pasado miércoles sobre la obra de Bähr pudimos oír cómo alguno de los profesores universitarios que nos hablaban confesaba que, si bien conocía los escritos de Gerhard, se había llevado una sorpresa al visitar la exposición de Kultur Etxea y descubrir algunas facetas de su personalidad.

D. FEDERICO BÄHR

Y lo primero que hay que destacar de Gerardo —voy a llamarle así en adelante, porque éste fue el nombre con el que se le conoció siempre entre nosotros— es, precisamente, que era un legazpiarra. Alguien que oiga estos días que en Legazpi estamos celebrando el aniversario de un gran lingüista de apellido alemán puede pensar que nació aquí accidentalmente, durante una corta estancia de sus padres entre nosotros. Pero Gerardo no sólo nació en Legazpi, sino que, además, toda la vida y su obra estuvieron influidos, y en grado importante, por el hecho de ser legazpiarra.

Su padre, Federico Bähr, era ingeniero de minas. Había nacido en Osterode, pueblo alemán situado en la zona del macizo del Harz, en la Baja Sajonia. Toda esta zona del Harz tiene una gran tradición minera, ya que en algún tiempo producía oro y plata, y actualmente continúa dando zinc, plomo y barita. Vino a Legazpi para dirigir la explotación de las minas de Katabera, situadas

en las faldas del Aizkorri, y su llegada aquí sucedió en los años ochenta del pasado siglo, es decir, hace cien años.

El Legazpi que encontró D. Federico no se parecía apenas al actual. Tenía unos 1.200/1.300 habitantes, que vivían justamente de la ganadería y de la agricultura, y tenía un índice importante de emigración, especialmente hacia América. No existían más fábricas que la de cartón, que funcionaba aprovechando la instalación hidráulica del viejo molino de Azpikoetxea y ocupaba a 6 obreros, una de cemento, con unos 12, y, acaso, una tejería. De las gloriosas ferrerías legazpiarras solamente quedaba la de Bengolea, ya a punto de cerrarse. Pero había un signo de modernidad importante: por aquí pasaba el ferrocarril de Irún a Madrid, inaugurado unos pocos años antes, en 1864, que ofrecía a los pueblos guipuzcoanos por los que discurría unas posibilidades de comunicación hasta entonces insospechadas, que favorecieron su rápida industrialización. Si a la llegada de D. Federico apenas había industria, cuando se fue, hacia 1925, habían nacido ya las que iban a determinar, en buena parte, el gran desarrollo demográfico y las transformaciones sociales del siglo veinte legazpiarra. Las minas de Katabera, que pertenecían inicialmente a propietarios de poca entidad económica y técnica, habían pasado recientemente a manos de la Real Compañía Asturiana de Minas, empresa importante en el campo de la minería nacional. Esta compañía deseaba dar un rápido impulso a la explotación de Katabera, y contrató como director a D. Federico Bähr.

El trabajo del joven ingeniero alemán se hizo notar pronto. De Katabera se venían extrayendo, desde hacía algunos años, sulfuros de plomo y de zinc, es decir, los minerales llamados galena y blenda, y carbonato de zinc o calamina. Cuando llega D. Federico, el transporte de los minerales hasta Brinkola o Udana era realizado por medio de carreteros, con su bueyes y carretas. Pero ya en 1892 se ha iniciado la construcción de un cable que va a permitir el transporte aéreo, rápido y barato, del mineral hasta Udana. También se realizan los hermosos hornos de tostación y calcinación del mineral —que han sido remozados recientemente, y que pueden ser vistos en Udana—. El impulso modernizador de esos años se ve igualmente en el hecho de que se instaló una línea telefónica entre la mina y Udana. ¿Sería este teléfono de 1892 el primero que funcionó en Legazpi?

Para que tengamos una idea de la importancia y del tamaño de la empresa que dirigía D. Federico, podemos aportar los datos relativos al número de personas que trabajaban en ella. Este número variaba de mes a mes, trabajando en cada momento solamente los obreros que fueran necesarios. En los años 1893 y 1894 se registra el número más alto: 32 personas en marzo de 1893 y 31 en agosto de 1894. Pero se ve que, en esos momentos, los trabajos del cable aéreo, de los hornos y del teléfono ocupaban a gente que no era propiamente de la mina, y, a partir de 1895, el número máximo oscila entre 16 y 21 personas en los meses de verano, que se reducen a 2 ó 3 personas en los meses de diciembre, enero y febrero, en los que el invierno obliga a interrumpir casi por

completo la actividad de las minas. En cuanto a la producción obtenida, oscilaba entre las 1.800 y 2.100 ton./año en los años noventa, que posteriormente se fueron reduciendo hasta quedar en unas 500 a 600 ton./año hacia el año 1910.

Estos datos están recogidos en los cuadernos que D. Federico llenaba cuidadosamente, con su buena caligrafía germana. Por cierto que, como anécdotas, hay algunas anotaciones divertidas: así, en una relación de obreros, aparece un “Carlismo Otamendi”: cabe suponer que D. Federico habría oído hablar y discutir tanto sobre las recientes guerras carlistas que confundió a un simple “Calixto” con un “Carlismo”. En otra anotación, D. Federico demuestra tener cualidades de poeta al inventar una palabra nueva: cuando, en la lista en la que figuran los obreros con su nombre y su puesto de trabajo, llega a uno llamado Escolástico, indica que es “burriquillero”. Supongo que este Escolástico se ocuparía de hacer el transporte en la mina con la ayuda de algún burro, y se ganó así el precioso calificativo de “burriquillero”.

LA FAMILIA DE D. FEDERICO BÄHR

Cuando D. Federico Bähr llegó a Legazpi era joven y soltero. Al cabo de poco tiempo, contrajo matrimonio con Johanna von Daacke, y la joven pareja vivió en la casa que los legazpiarras hemos conocido siempre como “casa de los alemanes” de Udana. Fue edificada ésta durante el año 1891 y terminada en 1892, como indican las siguientes anotaciones de D. Federico:

— *en mayo de 1892 paga 44,50 pesetas a Modesto Vergarajáuregui, de Oñate, por trabajos de empapelado y pintado;*

— *ese mismo mes de mayo, se colocan los cristales y se hace el cierre de la huerta;*

— *en julio y agosto se compran los muebles;*

— *en noviembre y diciembre se anota la compra de sacos, pucheros, sartén, saleros, pantallas y sábanas;*

— *en diciembre se compra carbón para la casa, lo que indica que empezaba la vida habitual en ésta.*

En la casa de Udana, que asombraba a los sencillos legazpiarras de entonces por los adelantos técnicos y comodidades que tenía, iba a vivir la familia Bähr durante unos veinticinco años. En ella nacieron los cinco hijos del matrimonio: Federico, Joaquín, Gerardo, Mercedes y Juan. La proximidad a las minas de Katabera y a los hornos de tostación permitía a D. Federico seguir de cerca los trabajos de sus hombres. Y, además, podía desarrollar, en la huerta y los terrenos que rodeaban a la casa, algunas de sus aficiones predilectas, como criar gallinas o cuidar los árboles frutales. La distancia considerable entre

Udana y el pueblo fue un inconveniente bastante serio cuando llegó el momento de que los niños fueran a la escuela. Los mayores —Federico, Joaquín y Gerardo— “estuvieron una temporada en el colegio de Brinkola, y un cura les daba lecciones”, según recuerda Mercedes, quien añade: “Yo fui la única que estuve tres años en el colegio de Legazpi, hasta que mi hermano Juanito tenía seis años. Y después tuvimos nosotros una «Fräulein» y, a veces, un profesor”.

De estos testimonios de Mercedes, se deduce que el contacto de los niños con otros niños del pueblo fue, durante esos años, bastante intenso. Y no solamente por su asistencia a las escuelas —que no fue demasiado prolongada—, sino, además, porque a D. Federico le gustaba mucho bajar al pueblo los domingos y días de fiesta, para tomar un vaso de sidra o de vino con los amigos. Estos amigos debieron de ser bastantes en número, porque él era un hombre de carácter abierto y cordial. En estos frecuentes viajes al pueblo, solía venir acompañado de sus hijos, quienes debían de disfrutar de lo lindo en el largo viaje desde Udana a la plaza, que realizaban en un coche tirado por un caballo. El coche era guiado a veces por el propio D. Federico, y otras veces por su cochero, que era Joxe Miel Oroz, hombre de confianza de los Bähr durante muchos años y querido siempre por los legazpiarras.

Pero el verdadero centro de formación de los hermanos Bähr fue, evidentemente, la casa de Udana. Podemos imaginarnos cómo era la vida en un lugar tan alejado de Legazpi y de Oñati, sin los medios de transporte actuales, y sin medios de difusión como la radio, la televisión o, incluso, la prensa. ¡Qué largos y lentos resultarían los inviernos, con sus nevadas frecuentes y copiosas! Pero, ¡qué luminosos y alegres los días de primavera y de verano, cuando se podía corretear por los prados o hacer excursiones a Katabera y Urbia...! Fue en la casa de Udana donde brotó en Gerardo la afición al estudio y a la ciencia que ya no le abandonaría en toda su vida. Mercedes recuerda que tenían un telescopio, y que a Gerardo le gustaba observar con él el cielo y las estrellas, para lo que se levantaba de la cama a altas horas de la noche. También germinó en Udana el gran amor a la naturaleza que Gerardo demostró a lo largo de toda su vida. De ese amor a la naturaleza nacen muchos de sus estudios y publicaciones sobre el euskara, como lo prueba el que escribiera sobre la vía láctea, el arco iris, las plantas, los pequeños “bichos” (como él les llama) que son las abejas, las ranas, las mariposas. Fíjense con qué gracia describe, en uno de sus trabajos, los jugueteos de los niños con las mariposas. Hablando de la gran diversidad de nombres que éstas tienen en euskara, dice: “*Hay personas de edad que los ignoran (esos nombres) o simulan ignorarlos. Los que conocen siempre esos nombres son los niños. ¿Por qué? Porque cuando no los saben o los recuerdan vagamente, inventan otros, o poco menos. Los niños corren tras las mariposas para cogerlas, juegan con ellas cantándoles versos y aplicándoles apodos y mimos y haciéndoles lisonjas, todo lo cual explica muy bien, en mi opinión, el gran número de variantes y nombres que han venido formándose con el tiempo*”. Este párrafo suena a tan auténtico y vivido, que,

al leerlo, no podemos menos de imaginarnos al propio Gerardo niño correteando con sus hermanos detrás de las mariposas por los prados de Udana.

Se conservan fotografías de esa infancia feliz de los Bähr en Udana, en las que se puede ver a toda la familia de excursión en el monte, o reunida celebrando alguna festividad importante. Mercedes recuerda que, en estas festividades, solían tener incluso representaciones de teatro de guñol. Las cosas cambiaron bastante cuando llegó el momento de que los niños empezaran con los estudios de enseñanza media. Doña Juana y D. Federico no querían que los niños perdieran los vínculos de unión con la patria alemana, dado que en cualquier momento, por razones del contrato laboral de D. Federico, podían verse obligados a volver a su tierra de origen. Aunque Federico, el mayor de los hijos, inició sus estudios en Barcelona, Joaquín, Gerardo y, más tarde, Juan fueron matriculados en una escuela alemana de gran antigüedad y prestigio, llamada Schul Pforta, famosa por las personalidades que se habían educado en sus aulas. Entre ellas destacan el filósofo Fichte, el poeta Klopstock, los hermanos Guillermo y Federico Schlegel, también escritores, el filósofo Federico Nietzsche. Nietzsche ingresó en ella en 1864, a los quince años, y estuvo allí hasta que empezó sus estudios universitarios. Años después escribió: *"tuve la suerte de ser alumno del colegio Pforta"*. La escuela tenía fama de dar una sólida formación humanista, con incidencia especial en los idiomas clásicos.

Gerardo ingresó en esa escuela alemana, en la que le había precedido su hermano Joaquín, en 1912, cuando había cumplido los doce años (nació el 6 de mayo de 1900), y estuvo en ella hasta los dieciocho. Durante esos seis años adquirió una sólida formación tanto técnica como humanística. Aquella le permitió realizar después, por indicación de su padre, la carrera de Química; su buena formación humanística se acredita continuamente en sus escritos, y en el profundo conocimiento de los idiomas clásicos, que fue la base en que se apoyó su increíble dominio de los idiomas modernos. Gerardo guardó, durante toda su vida, un buen recuerdo de los años pasados en Schul Pforta, a donde volvió a menudo para reunirse con sus antiguos compañeros y para dar charlas a sus alumnos. También tenía un agradable recuerdo su hermano Joaquín y, por mediación de éste, la revista de antiguos alumnos de Schul Pforta reprodujo, en 1975, un artículo que la del Colegio de La Salle legazpiarra publicó en homenaje a Gerardo.

Durante la estancia de los hermanos Bähr en Schul Pforta, Alemania y casi toda Europa atravesaban unos momentos muy duros, porque, desde el año 1914, se estaba desarrollando aquella gran tragedia que fue la Primera Guerra Mundial y, debido a ella, apenas cumplidos los dieciocho años, Gerardo fue movilizado y enviado al frente de Bélgica, donde los aliados habían lanzado una fuerte ofensiva entre los ríos Marne y Aisne, en julio y agosto de 1918.

ESTUDIO DEL EUSKARA

Después del armisticio y la desmovilización, Alemania vivió unos años de dificultades económicas y sociales. Joaquín y Gerardo volvieron entonces a Legazpi, a donde llegaron en 1919. Pero los efectos de la lejana guerra se habían hecho notar, y de manera dura, en la vida de los Bähr: éstos no vivían ya en la tan recordada casa de Udana, sino que residían en Olaberria, casa perteneciente también a Legazpi. ¿Qué había sucedido? ¿Se habían producido en la dirección de la Real Compañía Asturiana de Minas, propietaria de las de Katabera, modificaciones sustanciales que habían llevado a retirar de sus cargos directivos a los técnicos alemanes como D. Federico Bähr?

El hecho cierto es que, a su vuelta de Alemania, Gerardo se encuentra en Olaberria, con el bachillerato alemán terminado (había aprobado la reválida a los dieciocho años, poco antes de su movilización) y sin poder volver allí para empezar su estudios universitarios. ¿Qué podía hacer? En ese momento de incertidumbre y de inactividad forzosa, empieza, casi como distracción, a interesarse por el euskara. ¿Hasta qué punto conocía él, entonces, este idioma? Su asistencia a la escuela de Brinkola había sido bastante corta, y las clases en ella se darían, probablemente, en castellano; sus bajadas al pueblo de Legazpi acompañando a D. Federico, aunque numerosas, serían breves y apenas podría durante ellas charlar en euskara con otros niños de su edad. Mercedes nos dice así, muy gráficamente, en una de sus cartas: *“en general (en los contactos de los Bähr con la gente de Legazpi), se hablaba castellano y sólo alguna gente de los caseríos en vasco. Así, mi amiga Justiña que me acompañaba todos los días hasta Telleriarte. Por eso fui yo la única de la familia que hablaba bien en vascuence. En Udana era Petra la única que hablaba «oñatiarra»”*.

Cuando, a los diecinueve años, se toma en serio el aprendizaje del euskara, pide ayuda a su hermana Mercedes. Nos dice ésta: *“Como Gerardo había estudiado algunas lenguas antiguas, le interesaba muchísimo el vascuence, y empezó a preguntarme a mí, como hermana, palabra por palabra, y comparando los dialectos de Legazpi y de Oñate”*. También charlaba cuanto podía con sus vecinos, los numerosos hijos del yuguero Martín Arizti. Los resultados que obtuvo Gerardo en este período de aprendizaje fueron verdaderamente asombrosos. En poco más de un año pasó de tener unos conocimientos del idioma superficiales a aparecer ya en 1921 como colaborador asiduo y apreciado de la Academia de la Lengua Vasca, Euskaltzaindia, con el grado de “correspondiente” de dicha academia. ¿Cómo pudo un muchacho de diecinueve años, sin otros profesores que su hermana menor y sus amigos del vecindario, alcanzar en un año un dominio del euskara que le permitiera colaborar con los grandes lingüistas que fueron los Azkue, Campión, Eleizalde, Urkijo, Eguzkiza, Uhlenbeck, Vinson, Schuchardt, etc.?

Este hecho que nos resulta casi increíble, pero que está perfectamente comprobado, demuestra la gran facilidad que tenía Gerardo para el estudio de los idiomas, la profunda formación en los idiomas antiguos que había adquirido en su período de formación en Alemania, y el coraje y tenacidad que derrochaba al enfrentarse a una tarea difícil. Al darse en él todas estas cualidades reunidas, el resultado fue que al final de su vida conocía nada menos que quince idiomas. Pero en el caso de Gerardo, y a la vista de cómo profundizó en el euskara, debemos pensar que no se limitaba a tener de esos quince idiomas, o de alguno de ellos, una idea superficial, un ligero “barniz”, sino que los dominaba a fondo.

En este dominar a fondo, en este profundizar en el estudio de las cosas, creo que radica el rasgo acaso fundamental del carácter de Gerardo. Les voy a leer, como ejemplo, un pequeño párrafo de cómo entendía él que debía ser aprendido un idioma y, en concreto, el euskara. Lo pone en un artículo que escribió en el año 1928, en recuerdo de Hugo Schuchardt, el gran lingüista y euskerólogo alemán, que acababa de fallecer. Nos cuenta que Schuchardt intentó en su juventud aprender el euskara, sin conseguirlo, por causas ajenas a su voluntad; y continúa diciendo: *“muchos años después, siendo ya mayor, se dedicó de nuevo a aprender el euskara, pero a sabiendas de que no era suficiente con leerlo en los libros. Había que vivir en el propio País Vasco, y aprender a hablar, unas veces divirtiéndose un rato con los pastores en el monte, otras hablando con los baserritarras, o bien contemplando el trabajo duro de los pescadores, o andando por las ferias y escuchando a los bersolaris: eso es lo que él quería hacer para conocer a fondo el idioma, para beberlo a placer en sus fuente limpias e incontaminadas”*.

Esta actitud para aprender el euskara que Gerardo atribuye a Schuchardt en el párrafo leído fue exactamente la que él mismo adoptó para dominar este idioma. Recordemos que empezó por las conversaciones que mantenía con los hijos del yuguero. Pero pronto se dedicó a recorrer todos los pueblos de Gipuzkoa, para captar en cada uno de ellos, charlando con la gente, la forma de hablar más pura y genuina. Y eso en una época en la que los coches particulares estaban al alcance de muy pocas personas, apenas había autobuses y los trenes llegaban a pocos sitios. Para visitar los lugares a los que no pudiera llegar por otros medios, Gerardo hacía montones de kilómetros en bicicleta, y cuando se le acababa la carretera, alcanzaba a pie los barrios o caseríos más lejanos. Solamente así se puede entender que recogiera, por ejemplo, el material para el estudio que, por encargo de Euskaltzaindia, realizó sobre el verbo guipuzcoano.

Gerardo construía siempre sus teorías científicas sobre la base de una observación exhaustiva de los hechos reales. Huye de la tentación —en la que, por cierto, tantos caen— de montar esquemas teóricos sobre hechos escasos en número y mal estudiados. Sus trabajos y artículos empiezan con la aportación de muchos datos estudiados a fondo, y, sobre esa base sólida, va razonando

hasta llegar a las hipótesis que tratan de explicarlos. Porque Gerardo tampoco cae en el extremo opuesto de limitarse a hacer trabajo de campo, sin atreverse a formular hipótesis que puedan ser discutidas.

ESTUDIOS UNIVERSITARIOS EN ALEMANIA. VIDA PROFESIONAL

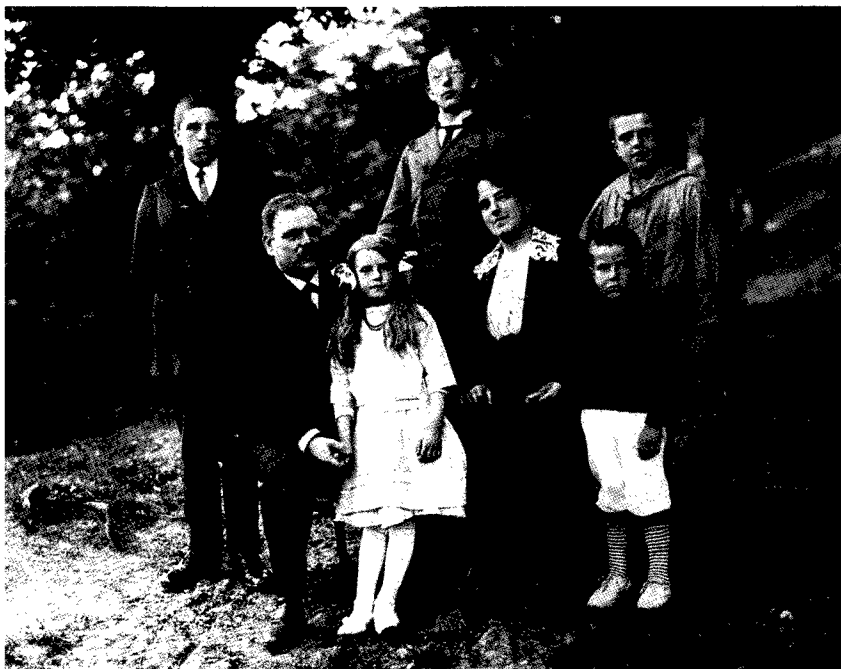
En el año 1921, al comprobar que se iba normalizando la vida en Alemania, después de las alteraciones originadas por la Gran Guerra, se marchan allí Mercedes, Gerardo y Juanito. Gerardo empieza los estudios superiores en la universidad de Göttingen. Como carrera fundamental eligió (tal como le había indicado su padre) la de Química, pero siguió también cursos de Ciencias Naturales y de Física. Y como su gran pasión eran los idiomas, se dedicó también a ellos con empeño. En 1927 consigue el título de profesor, en el grado más alto, de Química, de francés y de inglés. Y además —confirmando sus buenas cualidades de montañero y de ciclista que demostraba desde su juventud en Udana—, el título de profesor de gimnasia y de deportes. En el curso 1927-1928 pasa de Göttingen a Hannover, donde estudia en la facultad de Clevertor y en la Escuela Humboldt, obteniendo la licenciatura de Química, y aprobando un examen de pedagogía que le da la posibilidad de dedicarse a la enseñanza.

Como se ve, el campo de los conocimientos de Gerardo era muy amplio, muy abierto. Al leer sus obras, se tiene la impresión clara de que se mueve con soltura en muchos terrenos de la ciencia, tanto técnicos como humanísticos. No era un mero “especialista” —es decir, ese tipo de hombre que se limita a “saber casi todo sobre casi nada”, y que tanto empobrece a menudo a la sociedad en que vivimos— sino que está interesado y sabe discurrir sobre muchos aspectos del saber humano.

Durante estos años de estudios universitarios de Gerardo, suceden acontecimientos importantes en su familia. En 1926, muere su padre, D. Federico, en San Sebastián. La familia no residía ya en Legazpi, sino en Ormaiztegui, a donde se habían trasladado hacia 1922. Al morir D. Federico, su viuda Doña Juana se reúne con sus hijos en Alemania, terminando así la etapa guipuzcoana de la familia Bähr, que había durado unos cuarenta años, de los que vivieron en Legazpi unos treinta y cinco.

Gerardo inicia en el otoño de 1928, recién obtenida su licenciatura de química, su actividad como profesor en varias ciudades alemanas. Primeramente es auxiliar en el Instituto superior de Hildesheim; luego, en las escuelas Herschel y Humboldt de Hannover. Pasa a ser profesor en el Realgymnasium de Hannover, donde enseña durante varios años.

En este período de estudios y de docencia, no se olvida del País Vasco ni del euskara. Continúa su colaboración intensa con Euskaltzaindia, de la que es ya "miembro correspondiente" en 1921. D. Resurrección María de Azkue, presidente de dicha academia, le aprecia especialmente, y la amistad entre ellos durará toda la vida. Mercedes nos recuerda que Azkue visitó en una ocasión a Gerardo en Hannover, y así ella pudo conocer también al ilustre fundador de la Academia Vasca. Gerardo viene al País Vasco siempre que puede, y sabemos que estuvo aquí en los veranos de 1923, 1924 y 1930. Sus trabajos sobre temas lingüísticos van apareciendo con regularidad en la prestigiosa "Revista Internacional de Estudios Vascos" que publicaba D. Julio Urkijo. En los tomos que se editan entre los años 1926 y 1935 se pueden leer artículos firmados por Gerardo, varias recensiones de libros hechas también por él, y, además, su concienzudo estudio sobre las formas del verbo guipuzcoano que ocupa, sólo él, más de doscientas páginas.

Bähr-Daacke familia. Udana, 1913.07.13. Friedrich, Friedrich (aita), Mercedes **Gerhard**, Johanna (ama), Hans, Joachim

A lo largo de los años treinta prepara con esmero su tesis doctoral. Versaba sobre los idiomas vasco e ibérico, sobre su afinidad o parentesco. Es, en opi-

nión de los euskerólogos, su obra más importante y ambiciosa, que demuestra ya una madurez en sus conocimientos y que permitía augurar una producción posterior interesante para el estudio de las raíces del euskara. Presentó esta tesis con el título de “El vasco y el ibérico” en la universidad de Göttingen, y con ella alcanzó el grado de doctor en el año 1940.

SEGUNDA GUERRA MUNDIAL

Pero ya para estas fechas de 1940, la vida de Gerardo, como la de tantas personas en el mundo entero, se desarrollaba en las circunstancias excepcionales y terribles de una Segunda Guerra Mundial, que había estallado en septiembre de 1939 y duraría, en Europa, hasta mayo de 1945. Gerardo, que había participado ya en la Primera a los dieciocho años, es movilizadado ahora con sus treinta y nueve, y enviado al frente, donde resulta herido; después se le destina, como intérprete, a la llamada División Azul que España había enviado a combatir contra Rusia. Por último, pasó a la escuela de preparación de intérpretes de Berlín. En enero de 1942, Gerardo contrae matrimonio con Erika, que era hija de uno de los profesores del Realgymnasium de Hannover, donde él había dado clase varios años. De esta unión nació su único hijo Hans Peter, Juan Pedro. Se sabe muy poco de los últimos meses de la vida de Gerardo. Mercedes estuvo con él, con motivo de algún permiso, en Salzburgo, en Austria, y cree, incluso, que le llegó a visitar en la escuela de preparación de intérpretes. Las tropas soviéticas ocuparon Berlín a fin de abril de 1945 y, en el enorme caos de aquellos días, se pierde el último rastro de la vida de Gerardo...

Terminaba aquí una vida que había durado cuarenta y cinco años, que Gerardo había sabido aprovechar a fondo. Si tenemos en cuenta que diez de esos años transcurrieron en medio de dos guerras mundiales, que representaron para él períodos de movilización y de lucha en el frente y para Alemania circunstancias de vida duras y excepcionales, poco fue el tiempo que le quedó a Gerardo para dedicarse a las tareas ordinarias con normalidad. Pero fue capaz de estudiar varias carreras, de aprender quince idiomas, de ser profesor durante muchos cursos, de indagar sobre el euskara y sus orígenes.

Al terminar este esbozo de su vida, quiero volver a algo que he dicho al principio: Gerardo fue legazpiarra, porque nació entre nosotros; porque vivió en una familia que fue legazpiarra durante treinta y cinco años; porque transcurrieron entre nosotros esos años tan decisivos de su infancia y de su primera juventud; porque aquí descubrió y se adentró en el mundo del euskara, al que iba a dedicar buena parte de su trabajo; porque en su obra están siempre presentes los paisajes, la toponimia, las leyendas, las personas de Legazpi. Por todos esos motivos, Legazpi recuerda hoy, con orgullo y agradecimiento, a este notable hombre de ciencia que fue el legazpiarra Gerhard Bähr.

GERHARD BÄHR, EUSKALARIA

Legazpi, 1995-04-29

José Antonio Arana Martija

Legazpiko seme kutun honen biografiaz eta lanetaz zerbait esana da eta esatera noa. Euskal literaturaren historiako liburuetan ez du inork pertsonaia hau baztertu eta ahaztu. Eta ikerketa sakonagoak ere eginak dira, 1984.eko irailan bertan argitaratu zen *Legazpiko idazleak* liburuxkan, eta luze-zabalago *Ene bada!* aldizkariak 1991.eko irailean kaleratu zuen alean eta *Hots* aldizkariak argitaraturiko *Artikulu bilduma* liburuan. Gaur hemen esandakoak ere lagungarri izango dira gizona eta bere lana zehatzago ezagutzeko, heriotzearen mende erdia ospatzen dugularik. Baina ez dut uste honetan geratu behar garunik. Bost urte barru ospatuko dugu jaiotzaren mendeurrena (Udana, 1900.5.6) eta ordurako zerbait mamitsuago prestatzen hasi beharko garelakoan nago, egingo omen diren ekintzetatik aparte omenaldi liburu bat ere, zenbait ikerlek prestatua, kaleratuz.

Alemaniano Friedrich Bähr eta Johanna von Daacke senar-emazteak etorri ziren Legazpira, duela ehun urte, Kataberako meategira. Zientzia alorrean oso aurreratua zen orduan Alemania, baina hizkuntzalaritzan ere —eta hau da aztertu behar duguna— han zegoen gunerik aurreratuena. Ezin ditugu ahaztu Johann Christoph Adelung (1732-1806) eta honen loba Friedrich Adelung (1768-1843) zeinek eman ziguten *Mithridates* izeneko liburuak, Lorenzo Hervas Panduro-ren (1735-1809) lanak jarraituz, “Gure aita” 450 hizkuntzetara itzulia eman zigutenak, tartean euskara zelarik. Obra honen bigarren tomoan euskarari buruzko ikerketak agertzen dira, Humboldték argitu eta gehitu zituenak. Jacob Grimm (1785-1863), Franz Bopp (1791-1867), Friedrich Schlegel (1772-1829), Friedrich Diez (1794-1876), August Schleicher (1821-1868), Friedrich Müller (1823-1900) eta beste izan ziren Alemanian hizkuntzen sailkapenak eta gramatikak aztertzen ari izan zirenak. Eta hauek jarritako oinarrietatik sortu ziren gero Frantzian, Ingalaterran eta Italian, gehien bat, izan ziren hizkuntzariak eta filologoak.

Baina gure euskal mundura etorrita, ez dira gutxi izan gure kultura eta hizkuntzarekin arduratu diren alemanak. Done Jakue bidean erromes joan zen Von Harff-ek eman zigun 1497an ezagutzen den hiztegiño zaharrenetarikoa. Wilhelm von Humboldték (1767-1835), Euskal Herritik bi bidaiak 1798 eta 1801ean burutu ondoren, Berlingo Unibertsitatea sortu zuen 1809an, eta bertan

utzi zizkigun euskararekiko hainbat ikerketa eta dokumentu baliotsuak. Gero etorriko ziren euskara aztertu zuten euskalari alemanak, hots, Karl Mahn, Göttingengo Unibertsitatean ikasketak egin zituen, gure Bähr-ek bezala, Arno Grimm, Georg Gabelentz, Rudolf Sprenger, J.A. Schmeller, Werner Bergman, Meyer-Lübke, M. Winkler, Juan Martin Schleyer, “volapuk” hizkuntza asmatu zuena, gure Julio Urkixorengan honen lehendabiziko ikerketetan eragina izan zuena, Viktor Stempf, Wilhelm Ziesemer eta abar. Baina guztien gainera azpimarratu behar ditugun ikerleak honako hauek dira: Theodor Linschmann eta Karl Hannemann, “Baskische Gesellschaft” edo “Euskal Elkarte” eta *Euskara* aldizkaria sortu zutenek, Hermann Urtel, 1923an euskara katedra Hamburgoko Unibertsitatean sortu zuena eta Göttingenen lanak argitaratu zituen, Karl Bouda, eta denek gainera, behar bada, Hugo Schuchardt, zeinen biografia eta lanak gure Bähr-ek argitaratu eta itzuli zituen. Zor handia dauka Euskal Herriak hauekin guztiekin eta norbaitek prestatu beharko du ikerketa bat, Julio Urkixok paratu zuen *Vascófilos ingleses* monografiaren antzerakoa.

Gerhard Bähr-ek, alemanen familiakoak, bazeukan aurreko eta berealdikorik euskararekiko atxekimendua izateko. Hautzarotan Legazpin euskara askorik ikasi ez arren, Alemanian batxilergoa bukatu ondoren Euskal Herrira itzuli zenean, buru-belarri ekin zion euskara ikasteari. Euskaltzaindia sortu berria zelarik, Azkue euskaltzainburuari euskaraz idazten dizkio gutunak 1920an hasita. Baina euskara meneratzeaz gain, ikerketa lanetan ere murgiltzen zaigu. *Legazpiko aditzaz** txosten bat prestatzen du eta Erraimun Olabide euskaltzainak irakurtzen du 1921.eko otsailaren 24ko osoen bilkuran. Lanaren balioa eta egilearen prestutasuna ikusi zuten bildutakoek eta euskaltzain urgazle izendatu zuten bilera horretan. Euskaltzaindiaren historian Bähr jauna izango da, behar bada, izendatua izan den urgazlerik gazteena, 20 urte zituen eta.

Urte bereko ekainean Göttingengo Unibertsitatean joan zen aitaren gomendioz natur zientziak eta kimika ikastera. Baina ez du mozten euskararekiko grina. Urgazlea izendatu eta handik urte batera, 1922.eko otsailaren 24an, Schuchardt-en *Baskische Studien* lanaren zati bat itzultzea eskatzen dio Azkuek, lana ordainduz, jakina. Orduan sortu zen Euskaltzaindiaren lehen bekaduna: 1922-10-26an 200 pezeta ordaintzen zaizkio egiten ari den lanagatik. Eta urte bereko azaroaren 2an bukatzen du itzulpen hau: “Sobre la formación de las flexiones de relación del verbo vasco” (BRBAP, 1972, 217-337), Schuchardtek 1893an idatzia.

Hurrengo urtean, 1923an hain zuzen, urtarrilaren 26ko bileran, Schuchardt-en *Sarako euskara* lana itzultzea agintzen zaio. Eta agindua ondo betetzen du, apirilko 26/27ko bileretan Azkuek itzulpen hori irakurtzen baitu. Göttingenen apirilaren 14an bukatu zuen lan hori, “Zur Kenntnis des Baskischen von Sara”, Grazeko irakasleak 1922an idatzi berria, “Sobre el vascuence de Sara” izenburuarekin itzulia (*Euskera*, 1992, I, 247-292). Baina ez da hori

* “Flexiones verbales de uso actual en Legazpia (Goyerri)” *Euskera*, 1925, 73-114.

egin zuen itzulpen bakarra. Orain arte izan dudun zalantza bat argitu zait Azkueri egindako gutunak irakurri ditudanean: 1923.eko martxoaren 3an igortzen dizkio *Latsibi* elaberriaren hiru lehen kapituluak gipuzkerara itzulita. Eta zera esaten dio: hurrengo urteko apirila/maiatza epean bukatuko duela itzulpena.

Bekadun gisa lan egiten zuela Bähr-ek esan dugu. Baina ez zen bera bakarra. 1923.eko apirilaren 26ko bileran zera irakur dezakegu:

Odon Apraiz, Aita Polikarpo Iraizoz ta Gerhard Bähr gure bekadunak batzarraldi batera betoz, Iztegi Aundiaren lanetan berri ta ikasbideak aitortu ditzaten, atzerri-ikastetxetan ikusi dutenaz.

Eta Bähr bekaduna etorri zen, bai, abuztuaren 8an egin zen bilerara. Udan ibilia zen Gipuzkoan zehar 39 herritan Azkueren *Erizkizudi Irukoitza* galdeketei erantzunak biltzen. Bidebatez, Gipuzkoako aditz-jokoak ere bildu zituen gero RIEV aldizkarian argitaratuak (1926-1931, 1934, 1935); baina ez zen dena argitaratu, gerrak moztu zuelako argitaratze hau: *Estudio sobre el verbo guipuzcoano: comprendiendo el presente e imperfecto de indicativo del auxiliar transitivo izan y de los verbos jakin, euki, ekarri, eraman, egon, joan, etorri en sus flexiones comunes y alocutivas*. Hogeita hiru urte zituen orduan gure ikerleak. Azaroaren 23an Donostian Euskaltzaindiak egin zuen bileran parte hartu zuen Bähr-ek eta agirian irakurtzen denez, “Schuchardt jaunari deritzaienez —esan zuen eta olbeltzean frogatu— euskal aditza pasivoa da”. Eguzkitza euskaltzainak bere aurkako iritzia agertu zuen orduan. Bilera horretan jaso zituen Bähr-ek 500 pezeta *Erizkizundi Irukoitza*-rako egin zuen lanagatik. Baina 1924.eko urtarrilaren 24ko bileran erabaki zen galdekizun bakoitzagatik 6 pezeta ordaintzea, eta 60 zirenez bete zituenak, 360 pezeta ordaintzea. Ordurako, abenduaren erdian edo joanda, Göttingenen zegoen. Ikasturtea aspaldidanik hasia zela adierazi zion Azkueri eta ahalegin handiak egin beharko zituela ikasketak ez atzeratzeko.

1924ko martxoan Friedrich aitak kobratzen ditu bekarako 500 pezeta eta apirilean berriz beste 500 pezeta. Ordurako Ormaiztegin zegoen familia. Uztailaren 21ean aitak sinatzen duen ordain-agiri baten (1.000 pezeta urtea bukatu arteko beka) kimika ikasketetik aparte filologiakoak ere hasi zituela semeak adierazten du. Ordurako beste lan bat ere hasia zeukan Gerhardek, hots, *Hiztegi Etimologikoa*, baina Larramendi, Astarloa eta Arana-Goiriren etimologiak baztertuz. Ez dugu tamalez ezagutzen lan hau. 1924 urte horretako udan oporrak Ormaiztegin bete zituen, Gipuzkoako aditzari ekinez. Hurrengo urteko martxoaren 24an aitak jasoko diut 1.000 pezeta, beka gisa, Göttingenen filologia ikasketak egiten ari den semearentzat. Eta 1924ko udan egindako lanagatik, 650 pezeta jasotzen ditu. 1925.eko udan jarraitzen du Gerhardek Gipuzkoako aditza jorratzen eta urriko bileran aurkezten du lana. Julio Urkixok RIEVen argitaratzeko eskaria egiten dio Euskaltzaindiari, eta onartzen da. Hil bereko 30ean Bilboko bulegoan dago Gerhard eta bigarren seihilabeteko beka kobratzen du, 1.000 pezetakoa, hala sinatuz “El pensionado, académico correspon-

diente”. Abenduaren 7an bukatzen du Donostian honako lan hau: “Sobre el nombre de plomo en vascuence” (RIEV, 1926).

Bitartean, Karmelo Etxegarai euskaltzaina hil zen 1925.eko azaroaren 4an eta Azkuek idazten dio Bähr urgazleari haren aulkia eskainiz. Isaka Lopez Mendizabal proposatua zen, baina Azkuek ez zuen onartzen izendapen hori. Tolosarrak bere Hiztegia egiteko lekeitiarrak 1905/1906 urteetan argitaratutakoa baimenik gabe kopiatu zuela eta ez zion hori parkatzen. Arazoa konpontzeko irtenbideak proposatu zizkion Azkuek, baina ez ziren konpondu eta hortik zetorren legazpiarra aurkeztea. Azkenean, Bonifazio Etxegarai, Karmeloren anaia, izan zen izandatua 1926.eko urtarrilaren 29an. Urte honen martxoaren 26an Euskaltzaindiak Bilbon egiten duen bileran agertzen da Bähr urgazlea. Filologia ikasketarako 1.000 pezetako dirulaguntza jasotzen du Gerhardek eta urriaren 7an, Göttingenen beste 1.000 pezetako erdia. Ikasketak bukatu ondoren Hannover-en kokatzen du bizilekua eta irakaskintzako zeregina. Hannover-en idazten du 1926.eko abenduaren 12an “Otra vez *eslata*, vallado de madera” lana (RIEV, 1927). Ordurako Friedrich aita ere hila zen eta familia Alemaniara itzuli zen.

Bähr euskalariak izan zuen maisurik handiena, Hurgo Schuchard, 1927.eko apirilaren 27an hil zen Grazen. Honen biografia idatzi zuen legazpiarrak eta Iruñean argitaratu 1928an: *Hugo Schuchardt zana*. Lan honetaz zera idatzi zuen Georges Lacombe euskaltzainak: “La brochure est écrite en excellent basque guipuzcoan” eta bi euskalarien iker lanak goraipatuz honako hau idatzi zuen: “Il ne suffit pas d’aimer la langue basque, il faut encore et surtout l’etudier”.

Etxepareren *Linguae Vasconum Primitiae* liburuarekin zerikusirik ez daukan Hugo Schuchardten *Primitiae Linguae Vasconum* izenpeko ikerketari, Leizarragaren testu bat aztertzen baitu filologikoki, hitzaurrea jarri zion Schuchardtek berak., Hitzaurre honek 1923ko abuztuaren data darama, eta Bähr-ek Euskaltzaindiak urte bereko abuztuaren 8an agindako bileran irakurri zuen. Gero Halle hirian argitaratzen zen *Zeitschrift für Romanische Philologie* aldizkarian egin zion 1928an irazkina. Urte berean eman zigun Harz inguruetakoa Sankt Andreasbergen idatzi zuen “Los nombres vascos de la abeja, mariposa, rana y otros bichos” (RIEV, 1928). Hurrengo urtean, 1929-9-8an idazten du Hannover-en “Nombres de plantas en vascuence” (RIEV, 1929) eta azaroaren 24an “De Astronomía vasca” (RIEV, 1929), gai berbera ukituko duelarik 1931an euskaraz eta gaztelaniaz: “Ostraillika ta ostadarra Gipuzkoan” (*Euskera*, 1931, 51-61) eta “El arco iris y la vía láctea en Guipúzcoa” (RIEV, 1931). Lan hauetaz zera diotso Justo Garatek: “Continúe usted trabajando con ese método científico germánico y ese genuino vasquismo de Udana” Urte berean idatzi zituen Hannover-en “Alrededor de la mitología vasca” (RIEV, 1931) eta “De toponimia vasca” (RIEV, 1931). Azken lan hau Urkixori igorri zion 1930-10-26an, eta gutunean esaten zion Legazpiko artxiboa arakatzen ibili zela urte bereko abuztuan.

Schuchardt hil zenean beronen omenezko sari bat sortu zuen Euskaltzaindiak, 500 pezetakoa, lehendabizi *Usauri* elaberriarekin Agustin Anabitartek 1929an irabazi zuena. Berriz irabaziko zuen Anabitartek sari hau 1932an *Donostia* elaberriarekin. Bitartean, 1930.eko maiatzaren 26an, Gerhard Bähr urgazleari eman zioten Schuchardt saria “Los nombres de parentesco en vascuence” lanagatik. Hannover-en idatzi zuen lan hau 1930-3-28an, beraz saritua izan baino bi hilabete lehenago. *Euskera* boletinean agertu zen (1935, 3-42), separata gisa ere bai eta gero *La Gran Enciclopedia Vascan* (1968).

Hannover-en jarraitzen du lanean gure euskalariak. Gogoan dauka Juan Bautista Eguzkitzarekin 1923an izan zuen eztabaida eta 1931.eko ekainaren 23an zera idazten du: “Verbos compuestos, factitivos o causales ¿cuál es en ellos el verdadero elemento factitivo? (Respuesta al señor Eguzkitza)” (*Euskera*, 1933) Berunaz 1925ean idatzitakoari eusten dio berriz eta 1932-11-20an alemanez idazten du “Medrubiga = Die Bleistad?” eta geroxeago, urte bereko Gabon egunean, gaztelaniaz, “Medrubiga = la villa de plomo” (RIEV, 1933). Hurrengo urteko Gabon egunean, berriz, datatzen du irazkin bat, hots, Wilhelm Ziesemer “Das Land der Basken” liburuari dagokiona. 1934 urtean beste euskararekiko bi lan idatzi zituen Hannover-en: martxoaren 19an “El vasco y el camítico”, eta martxoaren 28an “Aurten, Geurtz, Igaz” (biak RIEVen, 1934an, argitaratuak).

Azkueren *Erizkizundi Irukoitzari* erantzunak eta Gipuzkoako aditz-jokoak biltzen ibili zela 1923an badakigu. Baina lexikografia lana burutzeko ere hainbat hitz bildu zituen, berak 1936an dioskunez. Euskalari askorekin harremanak izan ondoren, eta aipatzen dituen hainbat liburu eta aldizkari irakurri ondoren, RIEVen eman zigun lan baliotsu hau: “Nombres de animales en vascuence (etimología y folklore)”.

Azkenean geratzen zaigu Filologian doktoregoa lortzeko Göttingengo Unibertsitatean aurkeztu zuen tesia: *Baskisch und Iberisch*. Karl Boudak dioskunez 1940.eko martxoa baino lehen burutu zuen Bähr-ek tesia. Doktore berria 1945ean hil ondoren, Erika Micha alargunarengandik kopia bat ateratzea lortu zuen Boudak eta beronen hitzaurre batekin argitaratu zuen *Eusko Jakintza* aldizkarian 1948an. Euskarak eta hizkuntza iberikoak ez dutela zerikusirik frogatzen du Bähr-ek tesian. Oraingoan ez dator ados Schuchardt maisuarekin, bi hizkuntzen ahaidetasunaren aldekoa zen Grazeko irakaslea eta.

Doktoregoa lortu ondoren ez zuen lanean jarraitzeko aukerarik izan. Alemania gerran sartua zen eta Bähr-ek gaztelania zekienez, Espainiako batailoiekin (División Azul-ekin hain zuzen) Errusiatik ibili zen 1942/1944 bitartean, baina ez dut uste “nazi” pentsamoldekoa zenik, garai hartako ezinbesteko semea baizik. 1944.eko apirilaren 15ean Berlingo Itzultzaileen Akademiakoa zen. 1945.eko apirilaren 27an hil omen zen Berlinen, duela 50 urte. Legazpiko euskalari alemanari ospe, ohore eta eskerrona.

G. BÄHR-EN EUSKAL ADITZARI BURUZKO LANAK ETA EZTABAIDAK

Legazpin, 1995.eko apirila

Ander Ros Cubas

1. G. BÄHREN IHARDUERA ETA LANGINTZA

Bähren obran bi garai, arras ezberdinak, bereiztu beharra dagoelakoan gaude. Hasierako sei urteak, 1920-25, ikasle urteak izan zituela esan dezakegu, ikasteari ekin orduko gure arteko maisu askoren parean ezezik gainean ere bazela eta ikasteari inoiz utziko ez ziola jakinaren gainean gaudelarik ere. 1923 arte ez zuen tamaineko lanik egin, azken hiruotan egingo zituen lan gehienak ordurako enkargatuak zizkioten; 1923tik 1925era jo ta ke lanean aritu eta gero, 1926. urtea, gure artean eman zuen azkena izan baitzen, gertakizun apartekorik ez dagoela ematen ez duen arren, inflexio urtea gertatu zitzaion gazte aleman legazpiarrari, heldutasun eta independentzia urtea, nolabait esateko. Norabide aldaketa bortitza jaso zuen orduan Bähr gaztearen ikasbideak. Arrazoiak eta motibapenak ez daude zeharo garbi baina zerbait susmatu eta esan dezakeguelakoan gaude. Ordutik aurrera hasten da Bähren bizitzaren edo obraren norabide berri (zahar) bat, Euskal Herrira etortzeari utzi egiten dio —1929.ean eta 1930.ean eginiko bisita laburrak salbu— eta hortaz hain maite zituen bilketa lanak alde batera behar ditu, aurreko urteetan bildu materialaren azterketari ekiten diolarik. Euskaltzaindiarekiko, eta Azkuerekiko, harremanak hoztu egiten dira eta Urkixorekikoak, aldiz, estutzen.

1.1. Ihardueraren nondik norakoak

Aipatu hasierako urteetan euskara ezezik, linguistika eta lan egiteko metodologia eta ahalmenaz jabetu zitzaigun Gerhard Bähr, frantsesa, ingelesa, gaztelania, kimika,... e.a. ikasketa ofizialak zituenez gain, jakina. Oso gaztea genuen Bähr artean baina langile sutsu nekaezina, biltzaile metodiko esanekoa, ikasle zintzo aurreratua. Besteen, batez ere Azkueren, ekimenari gogotik plegatzen zitzaion laguntzaile edo morroia genuen gazte legazpiarra; ez inizatiba propioaren faltaz, alabaina, errespetuak eta ikasteko eta laguntzeko gose asekaitzak bultzatuta baizik. Nolabaiteko grina laino eta inuxente batek jota bezala zegoen euskararen ikasketen baranoan murgildua.

Bost urte horietan burutu zituen lanak edozeinek bizitza oso batean ez egitekoak bestekoak ziren, nornahik ezin burutzezkoak, lanei ematen zizkien kalitate eta zehaztasuna bide: Legazpiko aditza (1921, 1925.ean argitaratua), “Uña zein xirietaz” artikulua (1922), Schuchardten lanen itzulpena (1923, 1924; hilondoan argitaratuak), Erizkizundi Irukoitzeko lankidetzatza (1923, 1924; hilondoan argitaratua), Gipuzkoako Adiztegia (1923-1925-1926.ean argitaratzen hasi baino bukatu aurretik bertan behera utzia eta azkenik galdua), Euskal Hiztegi Etimologikoa (1924.ean hasita; bukatu eta publikatu gabea, galdua antza), Azkueren Latsibi nobelaren itzulpena (1924), Linguistika klaseak Bilbon (1923 ?), lexiko bilketa (1921-1925; sekula publikatu gabea, eta seguruenik galdua). 1921.eko urrian Euskaltzaindian irakurri zen baina ezagutzen ez dugun beste lantxo baten berri ageri da Akademiaren aktetan: “*Bähr, gazte azkarraren idazki bat, gogoz entzun du Euskaltzaindiak*”, agian gero agertuko zuen lanen bat da edo ezezaguna eta galdua zaigun Bähren bigarren lana, Legazpikoaren ondotikoa. Lan guzti hauek, gogoratu beharra dago, oporretan egitekoak zituen, gero, udaldia iragandakoan, Alemaniatik ezin egitekoak asko, edota lanari eta ikasketei ebasten zizkien txolartetan burutzezkoak, besteak.

Euskaltzaindian urgazle izendatu zutenetik, luzatu zioten enkargu piloari, tamainaz eta zailtasunez, kupidagabe deritzagu orain. Hasteko Schuchardten lanak alemanieratik itzultzea agindu zioten, *Baskischen Studien* lehenbizi, Sarako euskarari buruzkoa gero, eta “Baskischen” zeritzan sail osoa, azkenik. Modu adierazgarri honetan eskaini zion gutunez Azkuek: “... *lan ori ¿nork egin? nori eman arazo ori? Euskaltzain guztiok ao batez zerorren izena aitatu genuen eta orregatik zerorri eskaintzen dizut*”. Euskaltzaindiaren erabakia hiru egun ondoren hartu zen (1922/214): “*Euskaltzaindiak Gerhard Bähr jaunaren euskaltasuna ikusirik, gazte azkar oni zerbait diru ematea erabaki du, euskal-lanetan indar aundiz jardun dezan. Diru ori bide, lan bat egotzi lekiyoke, ta Euskaltzaindiaren gogokoa auxe litzake: Schuchardt'en Baskischen Studien españeratu*”. Ageri denez, estraineko itzulpen enkargua, 200 pezetaz ordaindua, behin behinekoa izan zen, nolabait gazteak zer gehiago egin zezakeen Euskaltzaindiari begitandu bitartean. Itzulpenaren lanaren tamaina gaitzaz jabe gaitzen gogoratu behar da ordurako ezaguna zela Schuchardt itzultzeko eta are irakurtzeko zailtasuna, Urkijok, esaterako, edota Irigarayk, ondo baino hobeto testifika zezaketen bezala. Bährek ere lehenengo momentutik lanaren zailtasuna ikusi eta apaltasunez aitortu zuen. Gaztelania behar bezala menperatzen ez zuela esanez, besteren batek bere itzulpena zuzentzea eskatzen zion Azkueri: “... *hartako gertu nintzake, baldin gai banendi (...) besteren bat idoro ezpadadi, itzulpena sayatzeko aukeran naukazute ni, edozein gauzerako legez. Nahi nuke, baño, hangoren batek nere lantxo orraztutea, elezketaren duin izan dadin*”.

Erantzun hori jasota eta hilabete eskasera lehenengo itzulpenean ezezik bigarrean ere hasteko agintzen dio Azkuek: “*Baskischen Studien itzulita Saran egin zituan ikasmenak itzultzen azi zaitzke*”. Itzulpen lanean gogoz jarri zen Bähr, bi aste baizik paseak ez zirelarik, lehendabiziko frogak bidali baitzizkion

“nagusiarri”. Urte amaierarako Euskaltzaindiaren batzarretan hasten da itzulpena irakurtzen, eta berriro, berandu gabe, 1923.eko lehen batzarraldian: *“Schuchardt-lan guzrien itzulpena berangandik nai litzake. Asi ditek: Sarako euskera ta gero Baskischen deitzen diren lanetatik”*. Ez zegoen denbora alferrik galtzerik, hilabete lehenago hurrengo udarako enkargua erabakia baitzegoen: *Erizkizundia*. Uda iritsi bitartean, berriz, Sarako lana amaitu zuen, Azkuek apirilean bi egunez irakurri baitzuen euskaltzainei. Gogoz entzun bide zuten lan hori ere, batzar horretan bertan hurrengo batzar baterako gonbidatu baitzuten Bähr, Apraiz eta Iraizoz beste bekadunekin batera, Iztegi Aundiaren berri eman zezan: *“... batzarraldi batera betoz. ‘Iztegi Aundiaren’ berri ta ikasbideak aitortu ditzaten, ikastetxetan ikusi dutenaz”*.

1923.eko udarako, beraz, bigarren enkargua, Erizkizundi Irukoitza, “egotzia” zioten, aurrekoa baino are nekosoagoa, orduan garaiko baldintzak zertan ziren ohartzen bagara. Oraingoan ere ondo baino hobeto erantzuten jakin zuen Bährek, enkargupeko hirurogei herriak baino dexente gehiago bisitatu bide baitzuten. Denetan ere, gainera, egin beharreko lana inork ez bezala, metodikotasun, zehaztasun eta ñabardura izugarri piloaz beti, eta inportanteago dena, geroko lanetarako bestelako informazio ugari eta oparoa jasoz ere, aurreragoko publikazioetan erakutsiko zuen bezala. Hasiera batean Gipuzkoaz gain, Iraitzozekin batera Nafarroan lehenik, eta, Iparraldean gero Lakonbe eta Gaveli laguntzen aritzea ere nahi izan zuten Euskaltzaindian, baina horretarako, 1926.ean, gertu zenerako, Bähren atsekabez, lana egina zen.

1923.eko urtean ari zedin beste enkargu bat ere luzatu zioten. Euskaltzaindiaren 1922.eko urriko batzarrean “linguistikako ikaskuntzari” lotzeko agintzen zaio eta berehala, hurrengo hileko batzarrean, berriz, Bilbon hamabostean behin linguistika klaseak ematea: *“Zerorrek amabostean bein linguistika-ikaskizunak Bilbon emateko bosteun peseta oien ordez”*. Ez daukagu horren geroko berririk, gure artera etorri zenean buru belarri aritu baitzen aginduriko Erizkizundiko lanetan.

Hurrengo urtean Gipuzkoako adiztegia jasotzea izango zen egin beharrekoa, horretan ere beste bi urte enplegatu behar izan zituelarik. Guzti hori hogeitau hiru, lau, bost urte baino ez zuelarik Bährek, eta guztia beka baten bidez nolabait kontratatua zutelako.

Hala eta guztiz ere, ez zitzaigun, ez, kikildu gazte langilea; erronka horiei eta handiagoei ere fin erantzuteko gauza zela erakusten ari zen, horretarako aukera ematen ziotenean. Lan horiei nahikoa iritzi ez eta, guztiak agindu bezala betetakoan, beste batzuei lotzen zitzairen bere kasa, Azkueren Latsibi nobela itzultzea eta Hiztegi Etimologikoa, esaterako, biak ere 1924.ean hasiak.

1.2. Ihardueraren gorabeherak

Legazpiko aditzari buruzko lana Euskaltzaindian irakurri eta hilabete bazuetara, urrian, Euskaltzain Urgazle izendatu zuten. Aurreko urtean jadanik Bähren izena aipatua izan zen, orduan izendapenaren gaia hurrengo baterako uztea erabaki bazen ere. Apenas ez zuen artean inork ezagutzen gazte alemaniarra, eta horren seinale hasieran Euskaltzaindiaren Euskera agerkarian bere izena transkribatzeko egiten dituzten etengabeko hutsak dira: *Bacher, Baher, Baher,...* Bi urte paseak zituen Gipuzkoan, Alemaniatik batxilerra egitetik etorrita, baina atzera joana zitzaigun.

Azkue, gaztearen aitabitxi sutsua izan baitzen lehendabiziko momentutik, ez bide zegoen pozik gaztea Alemanian egotearekin; betidanik bere ametsa gaztea erakortzea izan zelarik. Horretarako asmatu zuen bidea bekario egitea izan zen; pentsatu eta egin: “*Euskaltzaindi onek bekadun bi ditu eta auetatik batek irugarren urtea darama eta aurten izango da azkena. Onen orde zatorren urtean zerorri izatea erabaki degu; berri onek poztuko zaitula uste der*”.

Bekek, berriz, aurreko hitzetatik uler daitekeenez, hiru urteko gehienezko luzapena zuten. Horretarako ere bazuen Azkuek bere irtenbidea; beka nolabait bitalizioa egitea. Honen inguruan, pentsatzen dugu, sor zitezkeela, nahiz eta Bährek muzinik ageri ez, besoetako eta aitabitxiaren arteko desadostasunik eta tentsiorik. Bekarioa izateko gonbidapena goian transkribatu duguna bera dela ematen du, Azkuek gutunez jakinarazia, beraz. Erantzuna ere gutunez helarazi zion Bährek Azkueri: “*Seguramente se sonreirá usted cuando le cuente mi tercer punto —la culpa la tiene mi poco conocimiento del castellano— por lo que no he entendido muy bien de qué se trata. ¿Qué significa ‘beca’? ¿Se trata de algún tipo de subvención? En caso que así sea, ¿qué condiciones lleva consigo? (...) De momento no me he decidido, puedo tomar la decisión más adelante*”. Badirudi Azkuek ez diola baldintzarik aipatu, baina zerbait susmatzen dela. Baldintza horiek jakin artean Bähr gazteak nahiago du itxaron. Erantzuna, egun batzuk geroago Azkuek bidalitako gutunean dator, labor eta oraindik ez argiegia: “*Datorren urterako agindu dizugun beka alemanez stipendium da eta bi edo iru urtean 2.000 edo 3.000 peseta izango da bere saria, linguística sakonez ikasi dezazun. Beka orrek noraezeko (indispensable) baldintza bat izango du ta auxe da: biar edo etzi gure artean euskereaz lan egiteko*”. Urte berria hasi eta berehalaxe lehenengo saria luzatzen diote, artean Bährek erabakia hartu gabe duela: “*Maidaganez, Euskaltzaindiak ematen dizun ikaspidearen (beca) saritzat bosteun peseta igorri zizkizun. Euskaltzaindiak ikaspide ori agindu zizunean baldintza bat jarri zuela oroituko alzera. Baldintza ori, ikasketak bukatuta, gure artean bizi izatea zan Euskaltzaindiari lagundu al izateko. (..) Zeure buruaren jabe zara baina bekario bezala ori ezin egingo dezue. Euskaltzaindiaren bekaz ikasketak ikasi eta ondoreak beretzat ez izatea nere lagunak ontzat artuko dutenik eztezt uste*”. Estukura larrian jarria zuten gaztea, nahiz eta Azkuek alternatiba bat ere ematen dion: “*Bidali diz-*

*giguzun (sic) bosteun pesetak, bekarario ez izatekotan Schuchardten lanak itzul-
tzearen aldera bi bat urteetan izango dituzu”.*

Bähr gaztea ez zegoen ukoa emateko egokieran, baina baiezkoa ez zen oso erabatekoa izan, gero gertatutakoak frogatuko zuen bezala: *“Mi estancia allí no debería ser corta, quisiera ocuparme en algo para toda mi vida. Aceptaría con agrado el puesto de químico que me ofrece. Quizás no me he expresado bien en mi carta. Pienso con alegría en el verano, que pasaré allí”*. Hurrengo urtean kobratzen hasiko da, 1.000 pezeta edo lehenengo urtean eta 2.000 pezetana hurrengo bietan. 1927.erako bekarik ez zegoela, eta Bähr euskaltzain osoa egiteko Azkueren asmoa zapuztua zela ez zen berriro gureganatu, lehen esan bezala, 1929. eta 1930.eko bisita laburrak alde batera utzita. Egia da aita 1926.ean hila zitzaiola eta horrek eragin ziezakiokeela Bähri baina gertakizun tristea gairiditua zuela dirudi, horren ondoren, urte horretan gure artean egon eta udan lanean murgiltzeko gogoia agertzen duelarik. Azkueretik eta Euskaltzaindiarekiko loturak lasatzeko erabaki edo eginkizunean gertaera familiar horrek baino pisu gehiago, erabatekoa agian, izan zuela uste dugu Azkuek, beka bitarteko, inposatu nahi zion lotura hertsitik askatzeko aukerak batetik eta urte horretan Euskaltzaindiak enkargu berririk eman ez izanak bestetik. Ez genuke ahaztu beharko, bestaldetik, Bährek ordurako xextraren bat edo beste izana zuela Eguskitzarekin, eta nolabaiteko etsaiak ere bazituela. Bekaren inguruan eta bestela gazteak jasotako diru eta laudoriek inbidiaren bat baino gehiago ere piztu eta ernatuko zutela pentsatzea ez da zentzugabea. Bekaren sariz 3.000 pezeta, itzulpenen truke beste 300, Erizkizundian eginiko lanagatik 360 gehi 1.694 gastuetarako, Gipuzkoako aditza jasotzeko 650 eta 600, hurrenez hurren. Ez zen, ez, ordurako diru makala, inork gutxik kobratuko zuena, ziurrenik.

Azkuerengandik gero eta urrunago ikusten dugu Bähr, hainbat eta alde-
ratuago zenbat eta helduago. Urkixorekiko elkarridazketan garbi ikusten da Bährek Azkueri buruz denboraren eta esperientziaren indarrez egin zuen irudia. eta Azkueri buruz ezezik Euskaltzaindiari buruz ere. Kontrastez kanpotarrak, Schuchardt buru —*“héroe de la ciencia”*, Bähren hitzetan—, seriotasun zientifikoaren zutabeak. Horretara Urkixori adierazten dio bere burua gehiago ikusten duela kanpoko euskalari zientifikoaren artean eta prestago alde horretatik, RIEVen parte hartzeko, Euskaltzaindiaren inguruko bertako euskaldunen artean baino: 1926.erako jada, esaterako, honela mintzo zaio Urkixori: *“Opino que en la Academia deben tener mayoría los que son vascos netos y que conocen el idioma desde joven, pues según creo la labor de la Academia seguirá siendo literaria y de investigación, reservándose los serios estudios científicos (más bien) para el extranjero, luego como el presente”*. Eta urte bereko beste gutun batean: *“¡Lástima que él (Azkue) no se decida a consultar previamente las demás publicaciones! Así hubiera podido ahorrarse mucho trabajo y no necesitaría buscar explicaciones donde ya las hay y bien buenas”*. Schuchardti buruz, ordean: *“Con él se nos va al hoyo el más sublime representante de la*

vascología entera el que incorporaba en sí sólo la época clásica de los estudios vascos apareciendo como enanos a su lado aquellos colaboradores como Bonaparte, van Eys, Vinson. El que fué maestro absoluto del estudio de la lengua vasca sobrevivió a los demás acabando así toda esta época". Eguskitza eta aranazaleekiko iritzia, bestaldetik, ez da nolana hikoia: "*Pero en las cuestiones científicas hay que prescindir del punto de vista político. A mi se me antoja que los neologismos cuanto más deficientes, son más aceptados por los nacionalistas*".

2. G. BÄHR-EN EUSKAL ADITZARI BURUZKO OBRA

2.1. Legazpiko aditza

Gerharden lehendabiziko lana daukagu hau, 1921.ekoa hasierako bertsoian, nahiz eta lau urte beranduago arte ez zen argitaratu eta, argitaratzearen karietarat, emendatu eta osatu. Lehena izanagatik ere, ez da inolaz ere lan eskasa, aldiz, monografia bikaina da, gero emango ez dituen datuak ematen dituelarik orain. Bere estreinaldian berean frogatu zuen aleman gazteak euskal estudioekiko atxekimendua eta lan egiteko ahalmen apartekoa; Azkueren begien alaigarri, baina bestetzuen inbidiagarri.

Lan honi esker edo lan honen aitzakiz, hobe esanik, zabaldu zitzaizkion Euskaltzaindiaren atearak: "*Oron aburuz lan ori gure Euskera agerkarian argitaratzea erabagi zan eta jaun argitsu ori Euskaltzainurgazle izentau*". Lan honekin ere estrainatu nahi izan zuen RIEVeko kolaborazioa. Azkenean, beste lan garrantzitsuago baten ernamuina gertatu zelarik, hasierako interesa galdu zuen eta, hasierako laudorio nabariak ahaztoratuak zirenean, bost urteren buruan eta gorabehera askoren ondoren ikusi zuen argia.

Atzerapenaren arrazoiak ez du ematen guztiz argitaratzaileei egoztekoa izan zenik, hasiera batean guk geuk uste izan dugunaren kontra. 1921.eko otsailaren hondarretan irakurri zion Olabidek Euskaltzaindian —Bähr, Alemanian batxilerra egin eta gure artean bi urte eman ondoren Alemaniara itzulia baitzen— eta Euskera agerkarian argitara zedin erabakia hartu zuten, baita euskaltzainurgazle izendatzea ere, izan ere aurreko urtetik atzeratua zen izendapena. Izendapenaren berri Maidaganek jakinarazi zion Bähr gazteari, hilabete geroago jakinarazi ere, barkamen eske eta guzti. Lanaren beste aipamenik ez da ageri bilkuretako aktetan, harik eta lau urte geroago azkenik argitaratu zen arte.

Bien bitartean, halere, badago, Azkuerekiko eta Urkixorekiko korrespondentzia aztenutakoan, lan honi buruz zeresanik franko. Urte bereko ekainean Azkueri lana bihur diezaion eskatzen dio, lana Olabideri eman zionean inorako asmorik gabe emana ziola eta, inprentartzeko moduan ez zegoenez gero. Urte amaierarako oraindik ez diote lana itzuli eta Urkixori eskaintzen dio, hurrengo

urteko udaberrirako izango duelako asmotan. Apirilean, laster izango duela jakinerazten dio Urkixori eta abuztuan, berriz, lanaren zirriborroa baduela baina, espainola aitzaki, oraindik ez dela lana argitaratzera ausartzen. 1922. urtea zen eta urte t' erdi pasea lana Euskaltzaindian irakurri ziotenetik.

Artean beste proiektu batzuetan murgildua eta murgilarazia zegoen Bähr: Schuchardten lanen itzulpena, Erizkizundi Irukoitza, Hiztegi Etimologikoa, Linguistika klaseak, Latsibiren itzulpena,... ez nolanhiko lantegiak, Alemanian ikasbidekoak zituenez gain. Azkenik, 1925.ean, Euskaltzaindiaren idazkaria zen Maidaganek gutunez eskatu eta laster batean inprenta bidean zen lana. Euskaltzaindiarekin bete zuen hitza lehendabizi, eta Urkixorekin hurrengo urtetik hasita. Nahi izan balu ere, aitzitik, ez zukeen erraz edukiko lehenago argitaratzea, Azkuek 1923, 1924 eta 1925.aren hasierako *Euskera* aldizkari osoak berarentzat hartuak baitzituen *Morfología Vasca* argitaratzeko. Ez da kasualitatea, beraz, Maidaganek orduantxe, Morfología argitaratzen amaitutakoan, eta ez lehenago, eskatu izana lana. Bähr ez zen kokoloa eta Azkueren monopolioaz kontzientzia argia zuen, behin eta berriz, baina beti apalki, hitzerdika esana zuenez: “*su inconmensurable obra que llena los últimos números*” (Azkueri, 1925), “*... y vi que el contenido era en gran parte de su pluma*” (Azkueri, 1928), “*... quizás le sobre los originales como durante mucho tiempo*” (Urkixori, 1929). Horren aitzakiz edo, lana berak heldua zuen, harik eta Euskaltzaindian, Azkueren publikatzeko gose askaitzak zirrikitu bat utzita publikatzeko garaia iritsita, eskatu zioten arte.

Legazpiko aditzaren lana hasierako horretan utzi zuen, ez zuen Urkixori urte batzuk lehenago adierazi bezala ondoko herrietako flexiotegiekin alderatu; ohar batzuk erantsiaz moldatu zuen bere konpromezua. Estudio konparatiboa, aldiz, hasierako asmoa gainturik, Gipuzkoa osorakoa izango zen eta RIEVen “*Estudio sobre el verbo guipuzcoano*” izenburuaz hurrengo urte sailean argitaratzekoa, Euskaltzaindiaren horretarako baimena lortu eta gero.

Legazpiko lanak bi zati ditu, lehenengoa, erditsua hartzen duena, paradigma taulek osatzen dute, datuek, alegia. Bigarrena, “*Notas*” izenpekoa, aditzaren jatorriari buruzko estudio teorikoa dugu. Lan honetan, “*cortés*” deritzan sailean, “*ni-zu-hura/gu-zuek-haiek*” hurrenkeran ematen ditu paradigmetakoa flexioak (*naiz, zara, da, gara, zarete, dira, ...*), *hi* izenordeari dagozkion flexioak (*haiz ...*) kontutan hartu gabe, “*familiar*” deritzan sailean, ostera, aurrekoen formahalokutiboak (*nauk, duk, gaituk, dituk; ...*) ematen dituenz gero, ez ditu “*hi*” izenordeari dagozkionak (*haiz, . . .*) ematen, alokutiboak ez baitira. Estudion hutsune hau konponduko du, flexiotegiak beste era batera antolatuz.

Esanak esan, bukatu dezakegu laburbilduaz Legazpiko aditzari buruzko bere lan honetan markatzen hasten dela Bähr-en euskalgintzaren norabide edo patua.

2.2. Erizkizundi Irukoitza

Urte haietan Atlas Linguistikoaren papera bete behar zuen *Erizkizundi Irukoitza* zerabilen Azkuek esku artean. Berehala, —1922-X-26— sartu zuen gure gaztea bere lankideen artean: “*Gerhard Bähr; Alemanian dagon euskaltzale onari, Euskaltzaindiak, bere euskal-lanen saritzat, 200 peseta oraingoz eman bezazkio. Opor egunetarako Euskaltzaindiak egotziko dizkio lantxo batzuek ta geroxnean beka bat emateko asmotan dago. (...) Apraiz jaun bekadunari idatzi bear zaio, Atlas lingüístico lanetan jardun dezala, bere oraingo ikasketak utzi gabe. Bähr jaunak ere lingüística’ko ikaskuntzari gogoa lotu bezaio. Polikarpo Iraitzoz’ek udarako opor egunetan Aita Etxalar laguntzalle bikain zaiolarik, Naparroari dagokion Erizkizundiko lanetan ekin lezake ta Bähr jauna, udaran Euskalerrian balitz berau ere lan ontan lotu liteke. Lakonbe jaunak Bidasoatik aruzko erizkizundi-lanak artu bitza, Gabel jauna lankide zaiolarik ta Aita Iraitzoz ta Gerhard Bähr, Naparroa’ko lanak bukatzekotan, Bidasoatik aruzko erizkizundian ere arreta bitez”.*

Enkarguaren berria, atzera ere, Azkuek heleraziko zion: “A. Polikarpo Iraitzoz gure bekadun dan eta zure eskuetan eta ardurapean uztea erabaki dugu. Lan hau datorren udan egitekoa da”. Bähren arrapostua ezin bestelakoa eta ezin azkarragoa: “... me resulta particularmente agradable la realización de una investigación como la que me propone, ya que me permite conocer todos los lugares y dialectos, además de, con toda seguridad, reseñar otros hechos interesantes relativos a la dilectología (...) siempre he tenido el deseo de investigar todas las particularidades de la fonética local”. Gazte gartsuaren beste arretagune horien arteko bat aditza zen, nahiz eta berak dialektologia eta fonetika baino ez aipatu, hurrengo udan lanean hasi eta Euskaltzaindiari bidalitako lehen txostenean ezin argiago geratzen denez: “*Bähr urgazle jaunak adierazten du Gipuzkoa-goi guzian ibili dala E.I. Ianak geitzen ta ango euskal aditza batez ere entzun ta aztertzen. (...) ta euskaltzañak auxe entzunik eskerak eman dizkiote ta aurrerantzean lana egiteko bultzabide”.*

Euskaltzaindiaren hitz hauetan hurrengo urtean formalki luzatuko zioten enkarguaren kimua dagoela ematen du, eta Bährek bi hilabete geroago, urrian Azkueri gutunez emaniko informaziotik atera daitekeenez, enkargua jaso aurretik ere hurrengo bi urteetan bildu behar zuena neurri handi batez bildua zuen 1923. urte honetarako: “*He detectado el E.I. en unos 25 lugares, además de otras palabras interesantes, y, en especial el verbo (aditza)”* eta aurrerago: “*Espero poder mostrarle también una hermosa lista de palabras desconocidas, así como de variantes, y si aun fuera posible, una colección de la conjugación fuerte (verbos sintéticos) de Gipuzkoa, para la próxima reunión de la Academia. Por supuesto que tengo registrados también los demás verbos, sólo que no me da el tiempo para presentarlos en la próxima reunión”.*

Azkenean, nahiz eta oporraldia dextente luzatu —abenduaeren erdialdera arte ezbaizten Alemaniara itzuli—, ez zuen Bizkaia arakatu hasierako asmoen

kontra, ez eta urte horretan ez hurrengoetan Nafarroa eta Iparraldea, Euskaltzaindiaren hasierako proiektuen kontra. Bataren eta besteen asmoak kanbiatu ziren, Gipuzkoako adiztegia jasotzeari interesgarriago iritzi ziotelako, hain zuzen ere, Azkuek ere, gero frogatuko zuenez, interes pertsonal berezia zuelako horretan. Diru kitapena Gipuzkoan ibili 60 herrien alderako egin zioten, 360 pta., hain zuzen. Bi urte beranduago, Gipuzkoako aditzarekin amaitu zuenean, Erizkizundia Iparraldean burutzeko gogoia agertu zion Azkueri: “... *desearía ponerme a su entera disposición para cualquier trabajo que usted pudiera tener. Según he oído, el E.I. no está completamente terminado en Laburdi, Benavarra y Zuberoa. Para mi sería muy interesante llegar a conocer de ese modo también los dialectos transpirenaicos del euskera*”. Berandu zen, alabaina; lana bukaturik zegoen.

Erizkizundiak bazuen aditzari buruzko galderarik ere, 68 zehazki 11 fonetika, bakar bat lexiko eta beste 56ak morfologia ataletan sartuak. Badirudi, nahiz eta aditzari buruzko galderak gutxi eta bestalako interesekin eginak izan, orduan egin zituela Bährek bere lan handia izango zenerako galdetegiak ere. Ez, alabaina, Erizkizundia baliatuz, Erizkizundia egokitzeko aukera eman bazioten ere. Bisitaldiak aprobetxatuz bere galdetegi propioei ekin bide zien. Hori, baina, hurrengo lana zuen.

2.3. Gipuzkuerazko Adiztegia

Azken enkargua adiztegia Gipuzkoa osoan biltzea izan zen. Honetan ere, beste bi urte eman zituen (1924-25), gehi alde z aurretik Erizkizundiarekin batera emana zuen aurrekoa. Badirudi Azkue Bähren asmoez jakinaren gainean zegoela, azken honek Erizkizundirako egin lanaren kontu Euskaltzaindian ematen denean, Erizkizundikoak ez, baina aditza jasotzeko beste koaderno batzuk aipatzen dira: “*Gipuzkoa-goi guzian ibili dala E.I. lanak geitzen ta ango euskal aditza batez ere entzun ta aztertzen. Bildu ditula dio adizkera entzungarriak. Guziak jarri ditula idatzita lan ortarako egin diran gutunetan*”. Zein dira koaderno edo gutun horiek, Erizkizundirakoak ala Azkuek berak *Morfologiako* adiztegia biltzeko apailatuak? Bigarren hauek, “*Flexionarios Verbales*” izenaz ezagutzen direnak direla ematen du, espreski aditzari buruz ari baitzen Bähr kontu ematen Euskaltzaindian. Enkargu ofiziala urtebete beranduago iritsiko zen, oraingo honetan ere, nola ez !, Azkueren eskutik.

Erizkizundia herri guzti guztietan egin behar zen, Gerhardek 60 herritan jardun zuen, baina Madariaga, Ormaetxea, Arregi eta beste laguntzaile batzuk gainontzeko herrietan aritu ziren. Hala ere, Bärhen *Estudio del Verbo Guipuzcoano* obra handian, Erizkizundirako, berak —eta batzuetan inork— bisitatu ez zituen herrietako datuak ematen ditu, Aizarna, Astigarraga, Berastegi, Deba eta Gabiriakoak, hurrenez hurren. Izan daiteke, Bähr bere kontu ibili izana,

besteak egiten zituen bitartean, edota, seguruago, hurrengo bi urteetan ibili izana, espreski horretarako enkargua jaso eta lanean ibili zen bi urte horietan.

Azkue, aitzitik, bere kontu ari zen Morfologia Vasca lantzen. 1923-24 urteetan publikatua zuen, baina “*Conjugación Guipuzcoana*” delakoa, hau da; Morfologiaren 1. Eranskina, beranduago aterako zuen, 1931.ean. Horretarako lekeitiarrak goian aipatu “*Flexionarios Verbales*” izeneko koadernoak erabili zituen. Zenbait kasutan argi dago Bähren datuak baliatu zituela, agerian aitorzen ez badu ere. Azkuek flexionario horietako 19 herrietatik 2 baino ez dira Bähren 38 herrien artean ez daudenak: Urrestilla eta Lizartzat. Legazpikoa, esaterako, zati batzuetan hitzez hitz, aditzez aditz kasu honetan, kopiatu zuela dirudi Azkuek, Legazpia delarik, gainera, osorik dituen bakarrenetarikoa. Informantea ere bera izan omen zen.

Bähr, anartean, aurreko urtean bildu materialarekin lanean ari zen Alemanian, 1924eko martxoan Azkueri gutunez honela baitiotsa: “*Le comunico que estoy muy ilusionado en proseguir con su trabajo, pues el verbo es un problema muy interesante, si bien para una representación breve hay que resumirlo mucho*”. Egun batzuk beranduago, berriz, Azkuek beste eskaera bat egiten dio: “*Lardizabal -en euskal- izkindea zertifikaturik igortzen dizut. Tarteke-marteka eta astia dezunean jotoi! aztertu zazu eta zure eritziz Lardizabal berak asmatu zituen aditzen ondoan eta gutun beraren aldamenean, erriak erabili oi dituan bezela jarri itzazu. Lan ori amaitzen duzunean, baina estuasun gabe, igorri zadazu neronek ikusi eta erabili dezadan*”. Argi ikusten denez, Azkue ordurako 1924erako jada, lanean ari zen Gipuzkoako aditzarekin, harrezakeen laguntzailerik esaneko eta langileena aldamenean hartuta.

Azkuek, uda ailegatzear zegoela eta, Euskaltzandiak Bähr lan horretarako “kontratatzea” lortzen du: “*Bähr gure urgazle jaunak, Azkueri idatzi dionez, datorren udaran euskal-lanetan jardun nai luke. Euskaltzain buruaren aburua ontzat arturik Gipuzkoako aditz-lana egotzi zaio*”. Eta orduko beste berririk ez badaukagu ere, badakigu uda horretan aritu zela buru belarri, hurrengo urtean, artean Alemanian zela, honela informatzen baitio Azkueri: “*Primeramente quisiera continuar con el resumen de las investigaciones del verano anterior (el impf: ha crecido hasta la mitad)*”. Diru kitapena Azkueri bidalitako gutuna eta hiru egunetara erabaki zuen Euskaltzaindiaren Osoko Bilkurak, osoko atsegina adierazten ez duten hitz hauekin: “*Bähr jaunari joan dan udaraldiko bere euskal lanagatik zer sari eman lekioken autua jo da. Ikusten denez, bere eralketak 489'60 pta. izan dira. Euskaltzain batzuek diote, Bähr jaunak, eralketa ta bere lan ordain, 650 pta. artu lezazkikela ta geiago ez noski, Euskaltzaindiaren bekaduna delako*”. Adierazgarriak dira hitzok, izan ere Azkue ahaleginetan ikusten dugu beti Bährentzako lan eta ikasketa ordainduak erdiesten, eta atzean guzti hori nolabaiteko inbidiaz ikusten zukeen euskaltzain talde bat.

Hurrengo urtean, 1925ekoan, kimika ikasketak amaitu eta Euskal Herrira lanak amaitzera etorri behar duela jakinarazten dio Azkueri: “... *he alcanzado*

un gran éxito, cual es el de haber finalizado Química, con lo que me encuentro ya de lleno dedicado a los idiomas y a la lingüística. (...) Nuestras vacaciones son del 1 de agosto al 25 de octubre. Así que, merece la pena viajar allá para estos tres meses. Me urge también finalizar el trabajo comenzado el año anterior, sobre el verbo en Guipúzcoa. Como usted ya sabe, he recogido y le envié el trabajo en su día. También he recogido el imperfecto en muchos lugares, aunque no en todos los que quería. También el condicional. Dado que estos trabajos están aún a medio terminar, los he retenido aquí. En caso de que me decidiera a viajar, estaría de buen grado dispuesto, o no está la Academia de momento muy interesada?". Oso datu jakingarriak dira gutun honetan azaltzen dituenak. Azken galdera ere premonitorioa da oso, izan ere hasierako urteetako enkarguak urtebeteko aitzinapenez jakineraziak izan baitzitzaizkion, aurreko urtekoa, ostera, ekainaren amaieran, *in extremis* beraz, eta oraingoan uztaila bukatuta zegoen eta Bähr bera da Azkueri galdezka ari zaiona, bere burua eskainiaz.

Azkuek, bere aldetik, egun berean idazten dio, honantza etor dadin kontentzitu beharrez bezala, Bähr osasunaz eta ezin jasateko beroaz kexu baitzen, horretarako gazte minberatua baserri giroaren minaz giharrean jotzeko, adizkien oroitzapenez bihotza kilikatzeke dudarik ez du: "*Udako oporraldia emen igarotea osasunerako obe izango duzula uste dut. Lanik egin gabe ezin zu egon. Emengo lanak basauririk basaurik ibili ta adizkiak biltzeak kalte egin-beharrean badaiteke zuri on andia egitea. Aurten, orainarte beintzat, beroa zer den eztaigu".* Bestetik, Azkuek bere Gipuzkoako aditzaz aipamen ilun bat egiten dio eta bide batez Legazpiko aditzerako zoriona opatzen, nolabait lan hori lehenago ez agertzeaz bere erru zatia onartuko balu bezala: "*¡Zure aditz, Legazpikoa Euskeran agertua izango ote den! Askozaz obe litzakela deritzat Gipuzkerazko aditza irakurleari eskini nionez, osorik eta batera agertzea".*

Azkenik, Gipuzkoara etorri zen eta egin gogoko lana egin ere zuen. Urkixorekin, eta Azkuerekin ere ziurrenik, hitz egina zen, ordea, Bähr. Legazpiarraren lana RIEVen argitaratuko zen, Lekeitiarrarenak, Bizkaikoa eta Gipuzkoakoa gero, *Euskeran* argitaratuko ziren bitartean. Ez zukeen Azkuek, ez eta beste euskaltzaleek, arazo handirik jarriko bere bultzada handia izan zuen lana azkenean Euskaltzaindiatik kanpo argitara zedin, besteak beste, antzeko lan bat Azkuek berak argitaratu behar zuelako: "*Bähr urgazle jaunak lan eder bat irakurri digu: Gipuzkoako euskalkiaren adizkerak. Urkijo jaunak Euskaltzaindiari bereziz eskatu dio, bere zuzendaritzako Revista Internacionalen Bähr jaunaren lan auxe argitaratzeko baimena. Euskaltzaindiak baiekoa eman dio! Onen antzeko lan ederra badu Azkue jaunak: Bizkaiko euskalkiari dagozkion adizkerak. Gure Euskeran lan au argitaratzeko erabakia Euskaltzaindiak lendik artua dauka".* Diru kitapena, urte amaieran egiten da, 600 pta. azkenengo honetan.

Hurrengo urtean, 1926an, RIEVen agertzen hasi zen Estudioa, bi atal urte horretan, eta atal bana hurrengo urteetan. Karmelo Etxegarai hil berria zen eta

ordezko bila ari ziren. Mendizabalen izena omen darabilte ahoan batzuek eta Bährena Azkuek, honelako aitorten eta eskaintza egiten dio: “*Se trata de nombrar un nuevo académico de número, en sustitución de Echegaray (Carmelo) y yo me he fijado en V. (...). En carta que acabo de escribir a nuestro gran Schuchardt le hablé de este mi proyecto de meter a V. en la Academia como individuo de número. Mi sueño dorado es tenerle a V. en Bilbao trabajando de químico parte del día en alguna de estas fábricas y parte en la Academia con sueldo*”. Azkueren nahiak inoiz ez ziren hain deplauki azaldu, baina oraingoan alferrikakoak izan ziren, Karmelo Etxegarairen ordeaz, ez Azkueren kultura zen Bähr ez hiztegiaren plagioaren kontura begitan hartua zuen Mendizabal, baina Karmeloren anaia Bonifazio izan baitzen aukeratua. Hala ere, Azkuek ez zuen eskaintzaren aukera alferrik galdu nahi izan, trukean edo, eskaera bat eginez: “*Envíame la familiaridad guipuzkoana más general de los verbos egon, ibili, ekarri y eraman; pues estoy preparando, a petición de algunos compañeros, un estudio algo más detenido que hice en la Morfología acerca de la familiaridad del verbo bizkaino. Con tal motivo diré también algo acerca de la del guipuzcoano*”.

Urte honetan, lehen esan bezala, *chômeur* geratu zitzaigun Bähr. Azkuek harremanak ez bide ziren harrezkero lehen bezain beroak. Azkue Bähren jaiotetxe inguruan ibili zelarik, ez zion hari jakinarazi, Bährek bere kasa jakin zuen. Bestaldetik, uda horretarako lana berak programatu duela diotsa Azkueri: “*En aquella ocasión le informaba además que estaría dispuesto a recoger en el transcurso de las próximas vacaciones, el E.I. en el país vasco-francés. Yo no sabía que ya estaba hecho ... con ello queda este punto listo, y yo me preparé otra cosa para las vacaciones. Me dedicaré sobre todo a continuar con mi diccionario etimológico y con el ‘Estudio sobre el verbo guipuzcoano’*”. Azkenengo aipamenak zalantzatan jartzen gaitu ea bilketa lanik oraindik ere egin ote zuen edo lehendik zituen materialak apailatzeaz ari zen. Argi dagoena da, horregatiko, Euskaltzaindiarekiko lotura hautsia zela, lehenik bekaren eta gero euskaltzain izendapen proiektuaren harira Euskaltzaindiari lotzeko Azkueren asmoak porrot egina zuela, haria gehiegi tinkatuta, azkenean, eten egin baitzen. Beste horrenbeste esan liteke, gainera, Bähren osasunaz beraz.

Urte hauetako Urkixorekiko elkarridazketarik ez dugularik, ilunxkoak dira Bähren benetako asmoak eta burubideak, eta batez ere Euskaltzaindiako jendearekin izandako harremanen bero epelak. Batetik, Azkuek eskuartean zera-biltzan lanen artetik bazen bat, goian luze aipatu bezala, Bähren langintza beharrezkoa zuena, baina, aitzitik, zuzenik, ofizialki ez behintzat, Bähri laguntzarik eskatu gabe bururatu zuena: *Gipuzkera Osatua* osatzeko beharrezkoa zuen *Verbo Gipuzkoano* lana. Lana nahikoa atzeratu zitzaion Azkueri, 1931-33 urteetan publikatu baitzuen Morfologiaren Eranskin moduan atundu zuen *Verbo Gipuzkoano* lana, eta hurrengo bi urteetan *Gipuzkera Osotua*. Anartean Bähr RIEVen bidez ari zen bere *Estudio del Verbo Guipuzcoano* lana

atalka argitaratzen. Bion lanak, alabaina, dozena bat urte atzeragotik ari ziren ernatzen.

Bien lanek badituzte, eduki ere, urrunxkoko hatsarriak. Bährena Legazpiko aditzarena zela esan dugu; Azkuereana, berriz, Akademiak sorreratik beretik helburuen artean zuen batasunaren proiektuan kokatu behar dugu. Bährek Legazpiko aditzari buruzko lana Olabideri eman zion eta ez Euskaltzaindiari, Azkueri gutunez adieraziko zion bezala: “*Olabide jaunari Legazpiren aditzazko bilduma eman niola, ez nuen, alegia, uste, Euskaltzaindiaren eskuetarako zanik, bestela arreta geyagoz ta xehago egin nukean lantxo*”. Zer zela eta Olabideri, apaiz gasteiztarra, oso gogokoa ere ez zuen Eguskitzarekin batera, legazpiarrak oso atsegin ez zituen lerro aranazaleetarikoa zelarik? 1922. urteko batasunari buruzko eztabaiden ondoren gazte alemaniarrek ohi ez bezalako tonuan adierazten zion Azkueri elementu horiekiko desadostasuna. Aditzaren batasunaren arloan ere suposa dezakegu ez zetozkeela oso bat gazte legazpiarraren eta abade aranazaleen asmoak. Olabidek, aurrexkoan, 1920.aren bukaeran, Euskaltzaindiaren aginduz ‘*Giputz-lana*’ burutzen ihardun zuen. Azaroaren 24ean agindu eta hilabete baten buruan hurrengo batzarraldian irakurri zuen Olabidek. Mahaiपुरuaren ohar batzuk jasota, Euskera aldizkarian agertzeko erabakia ere hartu zen batzarrean. Lana ez zen publikatu eta orain galdurik dagoela dirudi. Bi hilabete eskas iragan eta gero, berriz, Olabide bera izan zen Bähren lana Euskaltzaindian irakurri zuena. Daitekeena da Olabidek, eskuartearen egiteko hori zuela eta, Bähren lanaren berri izatea eta eskatzea.

Olabiderek in saiaturiko bideak, antza, atarramendu onik ez eta, beste modu batera jokatzeko deliberratu zen. Laster batean, batasunari begira herriaren euskara jasotzea erabaki zuten eta horrekin batera aranazaleen kontra, edo aurrean behintzat, batasunaren zama zeraman Azkuerean *Morfología Vasca* agertzen hasi ere. Bähr Azkuerekin lerratu zen momentuoro, beronen *Erizkizundi Irukoitza* proiektuaren langile eta bultzatzaile nagusienetarikoa bihurtu zelarik, ezaguna denez. Eta, Erizkizunditik jarraian Bähren *Estudioa*. Azkenengo honek, aldiz, lanak eta egileak ere, nortasun eta pisu gehiegixkoa hartu zuen, Azkuerean protagonismoa nolabait ilun zezakeelarik.

Azkuek, 1927.aren hasieran bertan, hau da, Bährek bere lana RIEVen agertzen hasi eta berehala, hasi zen Akademian gero Verbo *Guipuzcoano* izango zena irakurtzen: “*Azkue jaunak Giputz-aditzaren idazki-azterpen bat irakurri digu*”. Urtebetera, hain juxtu, aurreko lanaren osagarria zen beste lan bat irakurri zuen, *Irun-Ondarribi ta Oyartzungo aditza*. Gero beste bi urte pasatu behar izan zuten lana osorik irakurri eta hurrengoan, 1931.ean, argitaratzen hasteko. Orain Verbo *guipuzcoano y del subdialecto de la frontera* izenburu zehatz eta osoaz.

Hemen ere kasualitatea daukagu; Bährek ez zituen Gipuzkoako bizkaierako herriak hartu Oñati, Bergara, Eibar e.a., bai, ordea Gipuzkoako nafarreko mugako herriak, Oiartzun, Irun eta Hondarribia, alegia. Azkuek ere, oro-

bat, jaso zituen. Liburuaren lehenengo orrian ematen du honen kontu: “*Hace ya más de un año que este Apéndice habría salido a la luz si, por acceder a deseos de mis compañeros de Academia, no me hubiera decidido a introducir en él flexiones de la variedad dialectal nabarra de Irún, Fuenterrabía y Oyarzun*”. Bi orri aurrerago, oinohar batean: “*Las flexiones de Irún y Fuenterrabía las recogí del pueblo personalmente. Las de Oyarzun, tras un estudio personal poco satisfactorio, se las oí a nuestro excelente compañero Lekuona*”. Hurrengo orrian, informanteen izenak emango dituela dio, baina guk ez ditugu *Morfología*n aurkitu: “*Al final del Apéndice constarán los nombres de las personas de quienes he aprendido las flexiones correspondientes a los veintitantos pueblos al efecto consultados*”. Izenak *Flexionarios* koadernoetan daude.

Garrantzitsua izan daiteke puntu hau, konproba dezagun zein neurriraino baliatu zen Azkue Bähren lanaz eta horrela agian ulertzeko Bähr eta Azkueren arteko harremanen hoztura edo haustura hori. Orain eskuartean ez dugun *Flexionarios* obra eta Bähren *Estudio*a alderatu beharko lirateke. Dударik ez dago, hala ere, Azkue, Bähren lanaz baliatu zein baliatu ez, Gipuzkoan barrena ibili zela bere Flexionarioak betetzen, 23 herritan hain zuzen ere. Bähr Estudiorako ibilitako 15 herritan gehi Orio, Oikina, Ormaiztegi, Arama, Igeldo, Lizartza, Urrestila eta Zegaman, nahiz eta azken lauotan Erizkizundirako bai ibili zen Bähr. Zergatik egin zuen Azkuek berriro ere legazpiarrak aurretiaz eginiko lana? Batetik Bähren lana ez zegoelako osorik, *izan* aditz osoa batetik, eta indikatibotik kanpoko modu eta denbora guztiak bestetik falta zituelako. Bestaldetik, badirudi Azkuek ez zuela Bähren, eta akaso inoren, itzalik nahi, *Morfología* osoan, *Verbo Gipuzkoano* eranskinean ere, ez baitu behin ere aipatzen Bähren izena, lana berea nahi zuen. Zenbait kasutan harrigarria gertatzen da Azkueren jokaera, aditza jasotzeko bisitaldi horien berri batere ez baitio ematen Bähri, ezta ere Legazpia edota Ormaiztegi bisitatzen dituenean, esaterako: “... *he tenido conocimiento de que ha estado usted, por motivo de estudios, en Legazpia y Ormaiztegi. (...)*”. Gaingiroki egin begi-ukaldi batean, ikusten dugu Igeldoko *Ignazio Martikorena*, Berastegiko *Jazinta Garziarena* eta Legazpiko bertako *Martina Alberdi* informanteak erabili zituztela batak zein besteak. Legazpikoari dagokionez, berriz, A. M. Etxaidek erizkizundirako eta P. Yrizarrek Flexionarioetarako ematen duten izena *Martina Alberdi* den bitartean, Bährek *Martina Aztiria*, *Motxorro* baserrikoa aipatzen du. Ez dakigu Bähren nahaste txiki bat den ala ez ote den informante bera erabili zutena.

Nolakoa da *Estudio* lana, zein garrantzia eman behar zaio? Guk dudarik ez dugu Bähren lanik garrantzitsuenetarikoa dela esateko orduan, guztiz burutu ez zuen Hiztegi Etimologiko eta Vascoiberismoari buruzko tesiarekin batera. Euskal aditaz egin diren lanetatik, alde handiz, garrantzitsuena da; Bonaparteren obra ezagunaren gaintekoa ere, biak aldera daitezkeen neurrian. Are garrantzitsuagoa izan zitekeen, osorik agertu izan balitz. Badirudi lehenaldiko flexioen %62a inguru falta dela, lan osoaren heren bat, hortaz. Falta den zatia lehenaldiari dagokiona da, horixe utzi baitzen azkenerako. Bestaldetik, Bährek

condicional saila ere biltzen ari dela diotsa behin Azkueri, baina horren beste arrastorik ez da inon ageri gero: “*También he recogido el imperfecto en muchos lugares, aunque no en todos los que quería. También el condicional. Dado que estos trabajos están aún a medio terminar, los he retenido aquí*”. Hasiera batean behintzat, ez al zuen lanak gero izan zuen baino zabalera handiagoa? Zer nola, bestela, uler daiteke “*condicional*” horren aipamena? Azkueren Flexionarioetarako ari bazen uler daiteke, baina Azkuek momenturo bera ari dela diosku. Ez al zuen bekaren amaierak zapuztu, eta horretara lanaren eta muga ezarri eta erabaki? Baiezkoan gaude gu.

Hogeita hamazortzi herritan burutu zuen galdetegia, gipuzkerari zegozkienak gehi Irun, Oiartzun eta Hondarribia, Azkuek 23tan. Indikatiboa baino ez zuen bildu, baldintza inoiz biltzen hasi zela pentsatu behar badugu ere. Aditz trinko eta laguntzaileak, hikan eta zukan, *ni-hi-zu-hura-gu-zu-zuek-haiek* hurrenkeran oraingoan. *Izan* aditza bai, baina transitiboa baino ez, Bähren beraren esamoldea erabilita, hots; *ukan* edo *edun* aditza bai baina *izan* aditza ez. Transitiboen lehentasun honetan —ordenan ere— teoria pasibistaren islada ikusi behar dugu, aditz transitiboak baitzuen horren barruan benetako pisua. Lanaren ezaugarri nabari bat zehaztasunarena daukagu, aldaki ezberdinak, ñabardura fonetikoak, inoiz erabilera sozialari buruzko oharrak... . Azkueren arintasunaren aldean Bähren zuhurtasuna ageri zaigu. Legazpiko aditzaren lanean, esaterako, Bährek galdera ikurraz josi zituen dudazkoak zituen formak; Azkuek, berriz, paradigma berdinak guztiz osatu zituen, baina zalantza marka bakar bat ere gabe. Publikatutakoak 542 flexio direnez, 20.596 adizki inguru dira argia ikusi zutenak, askotan isladatzen zituen aldakiak kontutan hartu gabe. Galdutako zatia kontutan hartuta, 858 flexio edo izango ziren, lehengo biderketa berdina eginez, beraz: 32.604 flexio. Bährek berak kalkulatu zuena gutxigorabehera: “*Lo que he recogido es el indicativo, el presente y el imperfecto de izan (transitivo), egon, joan, ibili, etorri, jakin, euki, ekarri, eraman en zuka e itano, y nada más, unas 32.000 formas!*”.

Lanaren hutsuneak ere nabarmentzekotan, bi aipa daitezke. Batetik ordena ez beti ordenatua. Ez darabil Bährek beti ordena erizpide berdina, edo, bestela esanik, antzematen den ordena, grafikoa da; orriak ahalik eta modu egokienean betetzekoa, alegia. Beste hutsarte bat azalpenik ezarena daukagu, Legazpiko lanean egin bezala azalpen teorikotan sartu gabe, lanak gutxienezko sarrera bat sendi du faltan, halaber, gutxienezko aurkibidea. Bährena ez, baina besteona den beste hutsune tamalgarri bat, osorik publikatu ez izana eta horrenbestez galdu izana dugu.

2.4. Schuchardt eta aditzaren pasibismoa

Ezaguna da Schuchardtenganako Bähren atxekimendu eta errespetua; haren lanak itzuli, haren teoriak zabaldu eta haren omenez, maisuaren herio-

tzaren zioz, egin liburuxka biografikoa. Ezin ahantz daiteke, halere, aurrerago Bährek, bere tesi doktoralaren harira, Grazeko irakaslearen teoria vasco-iberistari emaniko itzulia. Ezezagunagoa da, ordea, Schuchardten pasibismoaren defendatzaile eta zabaltzaile sutsua izan zela Bähr. Schuchardten Baskische Studien itzultzearen karietara —1922ko amaiera alderako itzulpena bukatua baitzuen— ezagutu zukeen errotik pasibismoaren gaia. Euskaltzaindiaren Oso-ko Bilkura batean egin agerraldian (1923/11/22) Schuchardten teoria pasibista horren berri eman zuen, berri zaharra bestaldetik: “*Bähr jaunak Schuchardt jakintsuaren iritxi bat agertu du. Aburu ori euskal aditzari dagokio. Schuchardt jaunari deritzaionez, euskal aditza ‘pasivo’ da. Bähr jaunak olbeltzean egin ditu iritxi orren adibideak*”. Eta biharamunean: “*Bähr jaunak jarraitu du bere itzaldia, Schuchardt jaunaren aburua azaldurik. Amaitu duenean Eguskitza jaunak erantzun dio ta bere itzaldian agertu du ez dala euskal-aditza beñere pasivo izan activo baño. Eguskitza jaunaren itzaldia gure ‘Euskera’-n azalduko da*”. Orduantxetik izan zituen, bistan denez, aurrean Ormaetxea, baina, batez ere, Eguskitza jauna. Oraingoan ere ez zen ezer argitaratu. Hilabete lehenago Eguskitzarekin egona zen Bähr, honek bizkaitarrari egin zion bisita bat medio, Eguskitzaren erantzun hau izan zen bisitaren ordaina.

Urtebetera, 1925eko hasieran, Ormaetxeak esku hartu zuen eztabaida honetan, Bähri ez, baina zuzenean Schuchardti ihardukitzen ziolarik: “*Ormaetxea urgazle jaunak bere lan bat irakurri du: Pasividad del verbo vasco: gai au lendik Schuchardt jaunak erabili du. Ori erantzun nai dio Ormaetxea jaunak esanik, euskaldunok ezdegula pasivorik somatzen edo bururutzen gure aditza darabilkigunean. Oni erantzun dio Urkijo jaunak, ez dala ori (Ormaetxea jaunaren gaya), Schuchardt jaunak erabili ta dakarrena*”. Jakina da Urkijok berak parte hartua zuela urte batzuk atzerago pasibismoaren eztabaida luzean, *Alberto Leon y la conjugación vasca*, eta *Más noticias acerca de la teoría pasiva del verbo vasco* artikuluekin. Urkijok pasibismoa defendatu edo, gutxienez, ulertarazteko asmoa erakutsi zuen beti, orduan bertan, orain Eguskitzak eta Ormaetxeak berpizturiko argudio berdinari erantzun behar izan ziolarik: “*De que los vascos actuales no perciban el sentido pasivo de dut, no se sigue lógicamente, ni mucho menos, que dut no haya tenido ese sentido en la noche de los tiempos: como no se deduce del hecho de que los vascos actuales no tengan conciencia de que dut es una abreviación de dadut, el que dadut no sea la forma originaria de dut*”. Argudioaren funtsa endogenoa da, nazionalista— izan ere, euskal aditzaren pasibismoaren teoria euskaltzale kanpotarrek defendatu izan zuten beti: A. F. Pott, 1873; Friedrich Muller, 1887; Victor Stempf, 1890; Hugo Schuchardt, 1893; C. C. Uhlenbeck, 1906;... Bähr bera. Ormaetxearen argudioa nazionalista endogeno fundamentalista bihurtzen zaigu Eguskitzarekin, euskaldunok “*beñere*” ez baitugu sentitu pasiboki aditza. Urkijo, beraz, zuzen zebilen, Schuchardten planteiamendua ez zela hori defendatzen zuenean, hots; euskaldunok aditza pasiboki sentitzea, baizik eta historikoki, bestelako fenomeno batzuen ondorioz, egitura pasiboetarik sorturiko aditza darabilela euskarak, besterik gabe. Esan dezagun, bidenabar, argudio berdina era-

biltzen jarraitzen dela egun ere Eguskitzaren planteiamendu fundamentalista, eta ez Urkijoren kritikoa bailitzan zuzena. 1925eko urte horretan Eguskitza ere ari zen aditzarekin bueltaka: “*Eguskitza jaunak irakurri dizkigu aditzaren sus-tar-mota batzuek ta oyetatik gutxi-goraberako aditzaren arpegialdeiak*”. Bähr orduan bere Estudioarekin nahikoa lanpetuta zegoen eta ez zien erantzunik eman, ez Ormaetxearen ez Eguskitzaren lanei. Aldiz, A. Trombettirekin oso interesaturik agertu zen Bähr, italiarra Europan teoria pasibistaren kontra mintzatu zen lehenetariko eta bakarrenetarikoa izaki. Azkueri interesarazten saiatu zen, baina, oraingoan ere, Urkijorengan aurkitu zuen interlokutore zoliagoa: “*Veo en el último número de Euskera que acabo de recibir que Vd. recomienda a la Academia el trabajo de Trombetti, lo cual celebro mucho. Pues aun sin haberlo recibido todavía, creo que es un estudio muy importante y curioso. Creo haber leído en alguna parte que el autor no admite la famosa pasividad del verbo*”. Azkenean Trombettiren lana irakurri ahal izan zuenean hunkituta geratu bide zen, berehala Azkueri, Lacomberi eta Urkixori idatzi baitzien, hurrenez hurren. Azkueri, honela: “*Hace poco recibí el artículo de Trombetti. Hojeándolo siento uno vértigo al ver una materia tan extensa y retorcida (...)* El ambiente aquí es de expticismo contra Trombetti, —a quien se tiene por un gran conocedor de idiomas—, porque se le tiene por un tanto fantástico”. Urkijori, berriz: “*He leído el artículo de Uhlenbeck sobre el trabajo de Trombetti. Escribí también a Azkue y a Lacombe porque creía que en la Academia no habían tenido a la vista este estudio tan importante. . . Lo que resulta es que Trombetti dejó muy atrás a los célebres Marr y demás jafetólogos bolcheviques. Aquí nadie duda de que Trombetti es un verdadero portento de instrucción (...) pero algunos dudan de sus métodos y lo creen demasiado fantástico y superficial*”. Linguistika munduan fama eman zion *Elementi di glottologia*, Bologna, 1923 eta Uhlenbeckek iruzkindu eta Bährek erreferitu *L’origini della lingua basca*, Bologna, 1925 lanak argitaratu zituen Trombettik. Europako aintzineko batasun linguistikoaz eta euskokaukasismoaren alde, baina pasibismoaren kontra mintzaten zen italiarra, denon intereseko baina gutxiren sinisgarri orduan Europako giro linguistikoan, Bährek aipatu bezala. Oraindik ere guztiz erori gabe zegoen Bährek gaindituzat ematen duen N. Marr jafetista dogmatikoaren ospe eta hotsa. Hilabete batzuk lehenago, Urkijok gonbidatuta, gure artean egonik zen georgiarra euskaraz interesaturik. Gazte legazpiarra, nahiz eta georgiarraren kontrako susmoez jabetuta egon eta begi kritikoz begiratu, ezagutzeko gogoia erakutsi zuen: “*Marr jakintsua berriz an dabil, euskera ikasteko asmoz. Nai nuke gogorki lotuko balitzayo, oso argitsua omen da, ba, bero, bai ordea, irudimenezkoa*”. Ikusten denez, gero Trombettiri luzatuko dizkion hitz kritiko beretsuak: argia baina irudimen gehiegikoa. Marrek estadialitate linguistikoa defendatu zuen, bilakaera ekonomikoari loturiko determinazio linguistikoaren predikatzailea izan zen. Marren heriotza izan zela eta, 1935an, Bährek Urkijori idatzi zion jafetologiaz izan zezakeen interesaz galdezka: “*En este mismo sobre le envío un recorte de la ‘Kölnische Zeitung’ que anuncia la muerte de N. Marr aunque sospecho que Vd. tendrá otras in-*

formaciones más detalladas. ¿Se encontrará alguien para continuar los estudios de 'jafetología'?". Marrismoak aurrera egin zuen, Marr hilda gero ere, Stalinekin suntsiarazi zuen arte, Bähr hil eta bost urte geroago.

Pasibismoaren eztabaida ere ez zen, aitzitik, orduan amaitu eta baretu, inor ez baitzuen aurrekoa konbentzitu. Bi urte geroago, 1928an, ixilune luze baten ondoren, Azkueri idazten dio, azken honen Espainiako Akademian sartzeko hitzaldiak sortarazitako buruhausteez gupidaturik bezala. Erantzuna, halere, inoizkorik luze, zorrotz eta kritikoena. Beste puntu askoren artean pasibismoarena aipatzen dio Bährek, tinko ageri delarik. Azkueren lana ez bide zuen oso gogoko Bährek, sarrera hitzaldia publikatzeko orduan zuzendu eta asko murriztu beharko zuela esatera ausartzen ere baita. Hilabete batzuk lehenago honela ziotsan Urkijori: “*¿Cuánto siento que Azkue anda tan mal con su tema! Hace casi medio año que no he visto letra suya*”.

1934an, oraindik, —Bähr eta Eguskitza laster aipatuko ditugun beren eztabaida partikularretan ari ziren bitartean— Ormaetxea berriro lotu zitzaion gai berdinari: “*Ormaetxea jaunak bere lan bat irakurri digu: Algunas formas pasivas*”. Pasibismoari buruzko Ormaetxearen lanak ez ditugu ezagutzen, ez baitziren argitaratu, baina azken honen izenburuak iradokitzen du pasiboa onartzen duela, aditzena ez bazen, egitura pasibo batzuen existentzia bai, bederen.

2.5. Eguskitza eta Bähr: azken eztabaida ttiki handia

Pasibismoaren ezkutuko eta ilunpeko auzi honez gain beste hikamikarik ere izan zuen Bähr gazteak. Ezagunak dira —argia ikusi baitzuten— bere betiko arerio berdinarekin izan zituen *bel-* erroari buruzkoa eta aditz kausatibo edo erazleen suffixuari buruzkoa. Azken eztabaida ttiki handi hau aipatuko dugu, laburki bada ere. Eztabaida, interesa izan balezake ere, hutsala bezain antzua suertatu zen, baina Eguskitzarekin lehian hasteko joera edo erraztasuna berriro erakusteko balio digu. Eguskitzak 1929an suffixu kausatiboa *era-* aurrizkia zela eta ez *-ra-* artizkia defendatu zuen Euskaltzaindian. Hurrengo urtean *Euskera* aldizkarian argitaratu zen: *Verbos compuestos factitivos o causales: ¿cuál es en ellos el verdadero elemento factitivo?*, eta Bährek, Azkue defendatzen omen zuelarik, hurrengokoan bidali zuen Hannoveretik erantzuna, nahiz eta 1933a arte ez zen argitaratu, Eguskitzak jarri zion izenburu berdinez, baina *Respuesta al Sr. Eguskitza* epigrafea erantsita. Eztabaida honen karietara elkarri luzatutako hitzak batzuetan gogorrak izan baziren ere, Bährek beti jakin zuen tonu diplomatiko eta adeitsuari eusten, eztabaida hauen kritiken estiloaz Urkijori bidalitako hitz adierazgarri hauetan ederki ikus daitekeenez: “*Tuve un pequeño disgusto con mi artículo sobre los verbos causativos o factitivos que se leyó en la última sesión de la Academia a que Vd. asistió. Yo no quise que se leyera así, sino rogué al Sr. Azkue me hiciera las observaciones que él creyera oportunas y se lo mostrara también a Vd. si posible devolviéndomelo*

para que yo lo pudiera corregir. Pero Azkue lo hizo leer sin cambiarlo y sin hacer reparo alguno porque lo juzgaba muy bien así según me escribió en una carta en que aplica a mi artículo los términos más lisonjeros. Ahora el Sr. Maidagan me escribe insinuando que el Sr. Egusquiza estuvo muy ofendido —lo cual yo precisamente quería evitar— pretendiendo que yo le había comprendido mal. Añade el Sr. Maidagan que sería conveniente rectificar un poco mis afirmaciones porque el autor del trabajo, al cual el mío contestaba “gogorra baita bere erantzunetan”. Siento mucho que las cosas se hayan pasado así, a pesar mío, pues yo mismo me había propuesto modificar mi estudio cuando Azkue lo hubiera devuelto. La teoría de E. —poco importa la forma en que él redactara— es infundada, inverosímil y superflua. Su idea me parecía ser de agraviar a la opinión de Azkue en lo que se refiere a los neologismos: así lo delata claramente el final del estudio en que dice que no se pueden desechar ciertos neologismos por la sola razón de estar formados con el prefijo “era-”. Esta sola frase basta para demostrar la tendencia del estudio y su valor científico. Yo quise salir a la defensa de Azkue pero siempre siguiendo al lema ‘fortiter in ve, suaviter in modo’. Por lo demás la colaboración de E. me parece muy oportuna y muy importante sobre todo en la literatura”. Eguskitza zinez mindu zatekeen, eta sumindurak bultzatuta, 1934an, berriro izenburu berdineko beste artikulu bat idatzi zigun.

Oraingo honetan ere, Urkijok berriro esku hartu zuen, gazte legazpiarraren alde, itxura denez. Bähr ostera ere, erantzun beharrean aurkitu zen. Erantzuna oraingoan Urkijori bidali zion, aurrekoan, Azkueren eskuetan utzi zuenean, gertatutakoa berriro gerta ez zedin. Erantzun hau ez zen publikatu, baina Urkijori gutunez esandakoek ematen digute, berriro ere, polemikaren berri zehatza: *“Hace pocas semanas recibí el último número de Euskera con una respuesta de Eguskitza a mi informe sobre los verbos factitivos que envié hará tres o cuatro años. Podría pensarse que es tiempo de olvidar esa cuestión o de terminar el ‘litigio’ pero ciertas apreciaciones del señor Eguskitza son tales, que no se les puede dejar sin rectificación. Por lo que toca a su estilo —esa fingida cortesía de decir ‘mi ilustre contradictor’,... etc.— entre nosotros tales términos en un litigio literario son de mal gusto y cuando se usan hoy día es para insultar so capa de cortesía. Seguramente este no es el caso en castellano ni tampoco supongo en lo más mínimo que el señor Eguskitza haya querido insultarme. Esa suposición me parecería ridícula. Eso no impide que su respuesta, traducida al alemán resultaría grosera e inconveniente. Yo por mi parte me propongo contestarle de una manera clara y precisa pero guardando los modales y con el respeto que merecen tanto el señor Eguskitza como la Academia en particular. Y por eso antes de enviar mi rectificación a la Academia quisiera someterla a Vd. para que Vd. me diga francamente lo que le parezca. No le pido esta amabilidad para referirme posteriormente a su aprobación ni para que Vd. tome ninguna clase de responsabilidades, sino sólo para evitar que vuelva a ocurrir lo que ocurrió la primera vez hace cuatro años y que fué esto. Según sabrá Vd. la cuestión de los factitivos fue suscitada*

por Eguskitza el cual —según me parecía a mí que no había asistido a las sesiones— trataba de sacar faltas al señor Azkue. Yo naturalmente quise salir a la defensa de éste y así me decidí a escribir aquel informe que se leyó creo que en el año de 1931. Yo al redactarlo me había propuesto expresarme de manera que Eguskitza no se sintiera ofendido y no quise herir susceptibilidades de nadie. Pero como por otra parte su manera de ver las cosas científicas es tan simplista, había de expresarme claramente aunque tratando siempre de ser suave y respetuoso. Por fin me pareció que estaba bien y que sólo el estilo o algún término era tal vez un poco demasiado fuerte o decidido. Y para evitar toda complicación, envié el artículo a Azkue rogándole —como le ruego ahora a Vd.— que lo leyera y me indicara lo que no le parecía bien o demasiado fuerte o inconveniente para que yo lo arreglase. Pero Azkue no hizo nada y lo leyó sin ninguna modificación, no sé si porque lo juzgara bien o porque se le olvidó lo que yo le escribiera. Lo demás lo sabe Vd. tan bien como yo o mejor”. Gainontzekoa, gure aldetik ere, zuek ongixko dakikezue, edo, bestela, beste baterako aztertu beharko dugu.

Bukatu aurretik Bähren iritzi interesgarri baten berri eman nahiko genuke. Aditzaren historiaz arduratu bazen ere, ez zuen ekarri handirik egin Bährek, arlo honetan besteen ideien zabalkunde lana egin baitzuen batik bat. Bada, halere aurrerantzean sakon aztertu beharko den ideia bat. *Izan aditzaren da flexioaren jatorriaz ari delarik, honela mintzo zaio Urkijori: “Se me figura, ante todo, que nadie hasta ahora ha reparado en un hecho muy notable en esta palabra cortada, es decir la d- inicial, cosa absolutamente inaudita en la lengua vasca que no tiene voces castizas empezando con d-, excepción precisamente de da y las demás flexiones verbales formadas sobre su molde. Esto induce a suponer que ha tenido lugar un apócope o alguna otra alteración violenta, según lo sugerí yo en un número de la ‘Euskera’”.*

* * *

Gure lantxo hau amaitzeko zer hobe eta zer bestela, Bährek hain maite zuen beste aleman euskaltzale handi bati, Gothako maisuari, jarritako hitzak berari bihurtzea baino: “*Euskaldun guztien esker ona merezi du betiko*”. Halaber, ezin geratuko gara Legazpian Bähr omentzeko ataza honetan, Jose Luis Ugarte buru dabilen talde osoari, eta Bähren korrespondentziaren itzulpenaren zama hartu duen Rodolfo Ausserladscheideri bereziki, esker onik beroenak eman gabe, eurek buruturiko lan erraldoia gabe ezin izango baikenukeen gure lantxo hau bururatu.

GERHARD BÄHR-EN *BASKISCH UND IBERISCH* TESIAZ

96-06-24

Joakin Gorrotxategi

Gerhard Bähr-en heriotzaren 50. urteurrena dela eta, Legazpiko Udalak mahainguru batera gonbidatu ninduenean bertan haren tesiaren garrantzia azter eta azal nezan, gustora onartu nuen gonbitea, Bähr-en obrarekiko nuen zorra erakusteko aukera ona ematen zitzaidalako. Euskal herrian gehienek, normala denez, haren euskal lanak eta ikerketak ezagutzen dituzte gehienbat. Nik, ostera, G. Bähr-en berri bere tesiari esker izan nuen neure ikerlanetan hasi nintzanean, eta askoz ere berandu arte ez nintzen jabetu hark euskal dialektologian egin zuen lanaz. Esan dezaket, bada, Bähr eta bere obraren ezaguera kontu honetan kanpotarrekin batera ibili naizela euskaldunekin batera baino, zeren haiek bakarrik bere tesia ezagutzen zuten eta gure herritarrek euskararekiko obra.

Zatiketa honen arrazoa —banaketa osagarri baten antza duen zatiketaren arrazoa— oso sinplea da: hizkuntzan datza, eta ez gaian, zeren *Baskisch und Iberisch* izendaturiko tesian euskararen historiaurrea —eta arlo horretan ikutu daitezkeen gai interesagarri asko— tratatzen zuen, baina alemanieraz hain zuzen. Gotingako unibertsitatean aurkeztu zuen ikerlan bat izan zen, hango unibertsital tradizioan idatzia eta Alemaniako akademi munduan kokatzen zena. Euskara zuen idatzgai, edo zehatzago esate arren, euskarak iberierarekiko dituen ustezko antzak edo parekotasunak zituen aztergai, baina gai hori ez zuen gure tradizioan erabiliak ziren metodoekin aztertu, baizik eta alemanek XIX. mendean zehar Humboldt, Hübner eta H. Schuchardt-en obretan ikasi zituztenekin. Iturri horietan edan du Bähr-ek eta tradizio horretan bilatu behar da obrari darion sendotasun kutsuaren funtsa.

Ezer baino lehen, esan behar da haren tesia dela emazurtz, postumoa, egilea hilez gero sortua. Karl Bouda hizkuntzalari ezagunak publikatu zion *Eusko Jakintza* aldizkarian 1947.an. Hurrengo urtean liburu gisa atera zuten eta hori da, hain zuzen ere, gehienok erabili dugun edizioa. Karl Boudak obrari egin zion hitzurrean azaltzen digu zer nolako bihurbideak eta ezbeharrak jasan behar izan zituen eskuizkribuak egilearen heriotzaren, edo hobeto esanda, desagertzearen ondoren. Ez gara euskalzale honen heriotzaren inguruan oraindik ere ilun dirauten puntuetan arituko. Boudak berak ez zuen asko argitu eta nik dakidanez inork ere ez du gai hori gehiago aztertu.

K. Bouda bat-batean ohartu zen eskutartean zeukan liburutto haren garrantziaz, eta argi eta garbi azpimarratzen du aipatutako hitzaurre horretan. Obraren muina zein den hitz gutxitan esan behar bada, hobe dugu hona aldatzea K. Boudak berak diona: “laburtuz, ondorio honetara heltzen da [egilea]: euskara hizkuntza isolatutzat eman behar dela” [1-2 or.]. Egin dezagun kontu Bähr-en garaian ia guztiak euskara eta iberieraren arteko ahaidetasuna edo parenteskoa aitortzen zutela. Kontu hau urrutitik zetorren sinismena zen, gure artean apologistek begi onez ikusten zutena, euskarari aintzinatean ematen zioten hedadurarekin nahiko ondo zetorrelako. Baina dudarik gabe Alemaniako jakintsuak eta hizkuntzalariak ziren ahaidetasun horren alde bere burua gehien agertzen zutenak: hauen artean G. Bähr-ek bere maisutzat zeukan H. Schuchardt hizkuntzalari azkar eta itzal handikoa, batez ere.

G. Bähr-ek liburu honetan, ordu arte eman ziren arrazoi eta argudio guztiak miastu eta aztertu ondoren, erakusten diguna zera da: askotan aipatutako euskara eta iberieraren arteko ustezko parekotasunak uste ustelak baino ez dira eta, ondorioz, ez dagoela batere frogatua hainbeste aldiz aldarrikatu izan den hizkuntza bien arteko ahaidetasuna. Ondorio honetara heltzen da Bähr eta hauxe da, hain zuzen ere, bere tesiaren muina. Ikusirik garai hartan gehienek ahaidetasun horretan sinesten zutela, frogatzen ba zen tesi horretarako erabiltako argudioak ustelak zirela, ateratzen zen ondorioa berez zetorren: euskara genetikoki, hau da bere jatorriari dagokionez, isolaturik dago, bakarrik dago, munduko hizkuntzen artean.

K. Boudak ez du euskararen isolatasunean sinisten, baina Bähr-en liburua ezin hobea go datorkio indarrean zegoen basko-iberieraren teoria birrindu eta honen ordez berak uste zuena jartzeko orduan. Irakur ditzagun haren hitzak: “Nire adiskide den [René] Lafon jaunak eta biok alor zail hau berriro ere jorratu dugu, eta gaur esan dezaket euskarak kaukasiar hizkuntzekin duen ahaidetasuna gauza frogatutzat eman daitekeela” [2. or.]. Hemen ikusten dugu, hitz gutxitan esanda, XX.mende honetan zabaldu den beste teoria, eta funtsean euskararen eta Kaukasoko mendien inguruetan hitz egiten diren hizkuntzen arteko ahaidetasuna aldarrikatzen duena. Basko-iberismoa baino berriagoa da eta, hura ez bezala, ondo irakurri eta ulertzen diren hizkuntzen gainean eraikia. Beste gauza bat da, zeharo desberdina, aldarrikatzen den ahaidetasun hori, Boudak zioen bezala, ‘frogatutzat eman daitekeen’ ala ez. Badakit hizkuntzalari batzuk oraindik ere teoria horretan sinesten dutela, eta esan behar da georgiarrak beti izan direla gu baino askoz ere siniskorragoak, behar bada bere hizkuntzalaritza tradizioan tipologiak eta hizkuntzen egituren ikerketak beti izan duten pisu handiengatik.

Urte asko pasa dira Bähr-ek bere tesia aurkeztu zuenetik, baina bateon-batek galdetuko balit niri, eta zu zeinekin geldituko zinake: Bähr-ek proposatzen zuenarekin edo Bouda-k garbi pentsatzen zuenarekin? Bada, dudarik gabe, Bähr-ek esaten zuenarekin. Hau da, beste hitzen bidez esanda, euskara isolatua dagoela munduko hizkuntzen artean. Honek zer esan nahi du? Euskara gene-

tikoki isolaturik dagoela esatean ez diogu euskarari berari ezer gaiztorik ez onik leporatzen, ez eta ere euskararen beraren akatsik edo ahuleziarik onartzen, haren aztarnak aztertzekoan gure ahulezia eta ezina baizik. Esaten den bakarra zera da: ez diogula oraindik ahaiderik aurkitu, nahiz eta horren atzetik ibili. Eta hori da hain zuzen ere Gerhard Bähr-ek esaten zuena.

Aurreratu dugu lehenago nola egilea liburu honetan orduko ideia nagusiaren aurka joan zela: hau da, oraingo euskara aintzinako iberieraren ondorengo bat zelako ideiarekin kontra. Lanbide horretan aurkeztu zituen argudioak hain zorrotzak izan ziren, non harrezkeroz inork ez du defendatu, —lehenago arrazoibide berberak erabiliz—, hizkuntza horien arteko ahaidetasuna. Esan daitekeena da, baina hori beti esan daiteke, hizkuntza horien arteko ahaidetasuneza frogatuta ez dagoela, eta beste pausu bat aurrera emanez, litekeena dela ahaidadeak izatea. Ikertzaile batzuk gehiago sinisten dute ideia honetan beste batzuk baino eta uste dute egunen batean hizkuntzalariek oso azaleko eta batez ere izen propioen eremuan agertzen diren antzekotasunak gramatikaren eremu sakonetara eramango dituztela, orain uste hutsa baino ez dena froga argia bihurtuz. Baina garai horretara heltzen ez garen bitartean, gauzek Bähr-ek utzi zituen bezala diraute.

Eta nola ailegatu zen Bähr ondorio honetara? Horretarako, nik uste, bi edo hiru arrazoi egon ziren. Alde batetik, lehen aipatu den Alemaniako tradizioaren ildotik, obra erudito gehienak alemanieraz idatzita zeuden: Hauen artean, aipatzekoak dira Humboldt-ek euskarari eta Hispaniako aintzin toponimiari buruz 1821.an azaldu zuen liburutoa, Hübner-ek 1893.an argitaratu zuen iberiar iskrizioen bilduma (*Monumenta linguae ibericae*) eta Schuchardt-ek iberikoari eta aintzin euskarari buruz idatzi zituenak. Baina obra hauek guztiak garrantzi handikoak izanik ere, garai hartako hizkuntzalaritza alemaniarraren indarra metodoaren zuzentasunean datza, dudarik gabe. Osthoff, Brugmann, Leskien, Hermann Paul eta antzeko hizkuntzalarien izenek argi eta garbi erakusten digute Alemaniako unibertsitate gehinetan hizkuntzalaritza historikoaren eta gonbaratismoaren aurrerapenak zeharo onartuak zeudela. Espainian, Menéndez Pidal eta bere eskola salbaturik, oso atzeratua zebilen artean hizkuntza ikerkuntza.

Esaten dudan hau garbiago azal dedin, bi argibide aipatuko ditut. Bata toponimiari buruz zuen iritzia da. Denok dakigu toponimiazko azterketak teoria tradizionalaren punturik sendoenak zirela, leku izenen gainean eraikitzen zutelako teoria osoa, ontzat ematen baitzen —eta printzipio gisa ez du akatsik— leku izenak espaldi desagertutako egoera linguistiko baten lekukoak zirela. Hala abiapuntu honetatik abiatuz saiatu ziren bere hipotesi nagusia frogatzen, hau da, Espainian zehar aintzinatean euskara besterik ez zela egin. Apologisten lanak —eta Poza lizenziatuarena batez ere, bera izan baitzen gure artean metodo horren aintzindari eta erakusle hoberena— irakurri besterik ez daukagu azterbide horren mamiaz eta aritzeko moduaz ohartzeko. Bähr-ek metodo honen akatsak eta zailtasunak argibide baten bidez azaltzen ditu, *Cala-* erakusten duten leku izenak aztertzean. Aintzinatean *Calagurris* izeneko iri bat baino ge-

hiago ezagutzen dugu, zeini Galiziako *Caladunum* eta Akitaniako *Burdigala* gei diezazkiokegu. Gaur egunekoak, ostera, asko dira, hala nola, Calaceite, Calamocha, Calatrava, eb.; hauen artean ezagunenetakoa, Calatayud. Schuchardtek leku izen hauek guztiak batu egiten zituen, ontzat emanaz aintzinako *Cala-* eta oraingo erdal zatia *Cala-* euskarazko *Garagorri*-ren antzeko izenetan agertzen den euskal *gara-* ren ordainak direla. Bähr-ek, erakutsiz arabieraz *qala* hitzak “gaztelu” esan nahi duela eta *Ayud* ibai baten izena dela, izen osoak “Ayud ibaiko gaztelua”ren esan nahia duelarik, nahiko argi utzi zuen toponimiazko azterketek duten arriskua. Horrexegatik toponimia alde batera utzi behar zen eta, ahal zen neurrian, zuzenezko lekukoetara jo: hau da, monedetan, hilarri eta bestelako iskriizioetan aurkitzen ditugunetara.

Bigarren etsenpluztat euskararen aspirazioarena aipatuko dut. Badaki euskarak bere lekuko zaharretatik hasita aspirazioa *h* letraren bidez erakusten duela. Konturatzen da, —eta badirudi lehenengoa dela honetan— Akitanian agertzen diren aintzinako izenetan *H* letra oso arrunta dela, inguruko eremuetan ez bezala. Bestalde, ikusirik euskararen bertan, euskalki desberdinetako datuak bilduz, aldaerak daudela soinu honi dagozkion zenbait kasuetan, *hau*, *gau*, *kau* erakuslearen kasuan esate baterako, uste du *H* soinu hau beste soinu zaharrago batetik etor daitekeela. Honek guztiak erakusten dio ezin daitezkeela *h-* dun eta *h-* gabeko hitzak modu berean tratatu iberierarekin gonbaraketak egiteko orduan. Bähr-ek ez zukeen inoiz ere Alcoy-ko iskriuzio ezagun batean agertzen den *bios-* hitza euskarazko *bihotz* hitzarekin lotuko, Anderson-ek orain urte asko ez duela lotu zituen bezala.[Nahi duenak ikus beza Anderson-en liburuari *Veleia* aldizkarian (6, 1989, 306 or.) egin nion erreseina]

Bigarren arrazoitzat, —hau ere nahiko garbi ikusten dena— euskararen ezaguera sakona aipa dezakegu. Beste batzuk, nik baino hobeto, azaldu dute Bähr-en lana euskararen alorrean, batez ere dialektologiaren sailean: hasteko bere idatzlan eta eskutitzetan ikus daiteke zein ondo ezagutu eta menderatzen zuen euskara, gero Triple Cuestionario delako horren betetze lanak euskal lexiko eta gramatikaren zenbait puntu argitu zion; bestalde irakurriak zituen Schuchardt kutunaren obrak ez eze, Gavel eta Uhlenbeck-enak ere. Arrazoi horregatik bazekien gonbaraketak egiteko momentuan zeintzuk ziren onak eta zeintzuk ziren txarrak. Gezurra badirudi ere, badago jenderik hor zehar munduan uste duenik euskararen jatorriaren inguruan zerbait esateko ez dela premiazkoa euskara bera jakitea. Eta harrigarriena zera da, horietako batzuk ez direla amateur hutsak, unibertsitateko nominatik kobratzen dutenak baizik. Bähr-en kasuan ikusten dugu nola batu zituen bi jakinduri diferente, bata euskararen ezaguera sakona eta bestea hizkuntzalaritzan erabiltzen ziren metodo hobereen manaiatzea.

Azkenik *Baskisch und Iberisch* tesia edo liburua ez zatekeen idatzia izango, berorren egilea gizon irakurria izan ez balitz: alemanen obrak ez ezik espainolenak ere irakurriak zituen. Arkeologoenak, esate baterako Bosch Gimpera-renak edo Adolf Schulten-enak. Schulten arkeologo eta historigile

alemana zen, baina espainolez asko publikatu zuena. Espainian Numanciako iri zaharra lurrazaleratu zuen eta zeltiberoei buruzko iturri guztiak aztertu eta argitaratu. Baina obra hauen guztien artean, Gómez Moreno-renak izan zuen, du-darik gabe, eragin sakonena Bähr-en —eta ondoren eginkizun hauetara dedi-katu zirenen— ikerketetarako.

Gómez Moreno-k 1923.an Menéndez Pidali eskainitako omenaldian parte hartzen du eta hor iberiar idazkeraren deszifrapena ematen du. Kontuan eduki behar da iberiera iskrizio batzuren bitartez ezagutzen dela batez ere, eta iskrizio hauek ez daudela latin grafian idatzita, baizik eta letra berezi batzuetan. Ez dago zer esanik letra edo zeinu horiek betidanik atentzio ikaragarria erakarri dutela, baina artean ez ziren ondo irakurtzen. Zeinu gutxi batzuren gainean, hala nola bokalen edota zenbait sudurkari edo likidaren gainean, adostasuna zegoen, baina herskarien baloreak ez zeuden inolaz ere ondo finkatuta, eta Hübner-ek lehen aipatu dugun Monumenta Linguae Ibericae liburuan ematen dituen baloreak gehien erabiliak izan arren guztiak konturatzen ziren sistema horren barne-kontraesanez eta ahuleziaz. Zeinuak irakurtzeko modu asko zegoen eta, egoera horietan sarritan gertatzen ohi denez, nork bere irakurketa egi-ten zuen bere hipotesiaren frogagarri.

Gómez Moreno izan zen, beraz, iberiar idazkeraren sistema deszifratu zue-na. Kontua da, Gómez Moreno-ren artikulua hori, nahiz eta oso inportantea izan, inork ere, Bähr izan ezik, ez zuela aintzakotzat hartu. Egia da, idatzlanean ber-tan aurki daitekeela erantzunezaren arazoia, ezen Gómez Moreno-k ez bait zuen bere proposamena inondik ere argitu edo azaldu, bakarrik huts-hutsean eman zuen eta kito. Hori, Bähr-ek berak tesiaren kapitulu oso inportante baten hasieran, iberiar idazkerari eskaintzen dion atalean hain zuzen, aipatzen du: “iberierari buruzko ikerketa idazkerak sortzen duen arazoaren menpe egon da beti eta halaxe da neurri handi batean orain ere. Arazo larri honetan sartu nahi dut, zeren Hübner-en obra klasikoa ‘Monumenta Linguae Ibericae’ —bestalde Delgadoren obrari irakurketarik seguruenak zor dizkiona—, 1893.an argitaratu zenetik benetako aurrerapausua eman da Gómez Moreno-ri esker, baina kon-tuan harturik honek zeinuen balore hutsak ematen dituela soilik, inongo azal-biderik eman gabe (Homenaje, 484 or.), sistema honen jatorria eta garapena argitzen saiatuko naiz ni hemen” [45 or.]. Eta hasten da atal horretan iberiar idazkeraren azalpen zehatz zehatza ematen, Gómez Moreno-k eman ez zuena. Aldatuko dut hona Gómez Moreno-ren zatia garbiago ikus dedin zer nolako estilo ilun eta konzeptista erabiltzen zuen: “Tocante a lo escrito con letra ibé-rica, ciertas monedas, las estelas que parecen ser epitafios, arrojan palabras con apariencia de nombres personales. Con las reservas precisas aquí van los más probables, pero ya que no sea cómodo presentarlos sino transcritos, valga in-cluir además por comprobante un esquema del alfabeto silabario en cuestión, sin pretender colacionarlo con el tartésico cuyos valores se mantienen a mi juicio casi inciertos. Así resultarán si no justificadas una por una las transcrip-ciones subsiguientes, que esto sería faena muy larga e inoportuna para el caso,

a lo menos comprensibles las diferencias grandes introducidas respecto al sistema Delgado-Hübner hoy en boga...” eta zeinu guztien balorea ematen du segidan baina inongo azalbiderik gabe. Hau, esan bezala, 1923.an argitaratua izan zen; gero monarkiaren azken urte latzak, errepublika eta gerra etorri ziren, eta hemengo ikertzaileek ez zioten bere lanei berriro ere ekin gerra amaitu ez zen arte.

G. Bähr-ek Gotingako unibertsitatean aurkezten du bere tesia 1940an. Gero, 1940-tik 1945-erainoko urte horietan Alemaniako armadan hartzen du parte, antza denez, eta Berlinen desagertzen da, 1945.ko maiatzean, errusiarrek iria menperatzen dutenean. Espainian, gure gerra amaitu orduko, Caro Baroja hasten da gauza hauetara dedikatzen, eta 1942-43.an *Emerita* aldizkarian artikulua oso garrantzitsu bat argitaratzen du, “Observaciones sobre la hipótesis del vasco-iberismo considerada desde el punto de vista histórico” izenburua daramana. Hiru urte beranduago, 1946.an hain zuzen, Gómez Moreno-ren proposamenaren ildotik jarraituz iberiar idazkeraren deskripzio zehatza eta sistematikoa egiten du. Noski, Caro Barojak ez du Bähr-en tesia ezagutzen, bi urte beranduago, 1948.an, argitaratua izango delako. Historia honek guztiak erakusten digu nola jendea, bakoitza bere aldetik, iskrizio iberiarrak Gómez Moreno-ren metodo berriarekin irakurtzen hasten denean, gutxienez hiruzpalau pertsona bat datozela bere irakurketa eta azalbieetan: hor metodoaren zuzentasun eta emankortasunaren frogarik ezin hobea! Baina azpimarratu egin behar da, aurkikuntza horri etekin iraunkorra atera zion lehenengo Bähr izan zela.

Eta hori hala da, berak azaltzen digulako lehenengo aldiz aintzinako hizkuntza paleohispanikoei buruz gero guztiok onartu dugun zatiketa garbia. Irakurketa arazoak tratatu ondoren, esaten du: “Eta honekin uste dut iberieraz mintzatzen ziren ekialdeko eta Ebro haraneko tribuen eta zeltaz egiten zuten mesetako biztanleen artean bereizketa argi eta garbi bat zegoela frogatu egin dudala” [103 or.]. Iberiera idazkeraz idatzitako testu guztiak irakurri eta aztertu ondoren gauza bat ateratzen zen garbi: han hizkuntza baten lekuan gutxienez bi hizkuntza zeudela. Alde batetik, iberiera, beti uste izandako iberiera, eta bestetik hizkuntza zelta bat, inork ere han zegoenik uste ez zuena. Eta horregatik, hain zuzen ere, 1907.an, Schuchardt-ek atera zuen “Iberische Deklination” izendaturiko artikulua inportantean eraiki zuena bertan behera jausi zen, inongo balorerik gabe gelditu zen, Bähr-ek oso garbi erakutsi zuelako Schuchardt-ek bere proposamenerako erabili zituen datuak bi iturri zeharo desberdinetik zetozela, erabilgaitzak ziren datuak nahastuz.

Uste dut esandakoarekin obraren garrantzia azpimarratu dudala. Esan beharra dago, hemen azaldu dudan tesi nagusi horren inguruan, beste puntu inportante asko ere tratatzen dituela eta batzuk oraindik ere indarrean daudenak, edozeinek defenda ditzakeenak. Alde batetik, Akitanian agertu ziren pertsona izen eta jainko-jainkosa izen propio horien eta euskal izenen arteko harreman estua frogatu zuen, nahiz eta aurretik zetorren tradizio bat ere egon. Bestetik euskara eta zeltaren arteko harremanak ere ikutu eta aztertu zituen. Uste zuen

Akitaniako hizkuntza hori hizkuntza mixto edo nahasi bat zela, euskara eta zeltaren arteko nahasketa bat. Horretarako argumento batzuk eman zituen eta esan liteke ideia horiek duda-mudakoak direla, baina harritzekoa da bestalde Kimika, Espainiera, Frantsesa eta Inglesa estudiatu zuen batek, euskara aparte utzita, nola menperatzen zituen grafia kontuak, aintzinako iturriak, hizkuntza zeltetako datuak, eta horiek guztiak zein juizio onarekin tratatzen zituen.

Tamalgarrria izan da benetan Bähr-en tesi honekin gertatutakoa, postumoa izateaz gain alemanieraz idatzia izatea. Berrogeita hamar urte beranduago bada ere, ez litzateke alperlana izango ikerlan zoragarri hori euskaldunok ezagutzen dugun hizkuntza batera itzulia balitz. Hala bedi!

GERHARD BÄHR ETA EUSKAL HERRIA

96-06-24

José Luis Ugarte Garrido

Hitzaldi labur honetan Gerhard Bähr-en bizitzaren etapa bati soilik lotuko natzaio: 1919tik 1926ra doan tarteari hain zuzen. Izan ere,aldi horretan harreman estuak izan zituen Gerhard-ek Euskal Herriarekin eta euskal munduarekin. Erabili ditudan iturriak hauetxek izan dira: Gerhard-ek Azkuerekin izandako korrespondentzia (Euskaltzaindian gordetzen dena), Julio de Urkijorekin izandako korrespondentzia (Gipuzkoako Foru Aldundian gordetzen dena), Euskaltzaindiako Batzar-agiriak eta gurekin dagoen Mercedes Föll-ekin izandako elkarrizketak.

Gerhard Bähr sortzez legazpiarra zen eta 13 urte arte Legazpiko Udana auzoan bizi izan zen. Hala ere, itxura denez, ez zen gehiegi murgildu giro euskalduneari. Izan ere, oinarrizko heziketa Udanara etorritako maixu-maistra alemaniarrengandik jaso zuen, Brinkolako abade-etxean zertxobait ibili bazen ere. Berak aurrerago aitortuko zuenez, umetan alemaniera eta gaztelera ikasi zituen, ez ordea euskara. Eta hamairu urterekin, berriz, Alemaniara joan zen ikasketaertainak burutzera, handik aurrera Legazpira udako oporraldietan itzuliz.

Alabaina, Munduko Lehen Gerratearen ostean, 19 urte zituela, Legazpira itzuli behar izan zuen, halabere, denboraldi luze baterako. Olaberri auzora oraingoan, alemaniarrek gerra galdu zuten zutenez guraso eta senideak Udanatik bota egin baitzituzten. Aldi honek haren bizitza markatu zuela esan liteke. Olaberrin, anai-arreba txikien irakaskuntzaz arduratu zen, eta bide batez euskara ikasten hasi, hizkuntzak ikastea gogoko baitzuen. Eta denbora gutxian euskara ikasi ez ezik Euskaltzaindiarekin harremanetan ere jarri zen. Honela idatzi zion 1920ko uztailaren 13an Resurrección M.ª de Azkue euskaltzain buruari Olaberritik: *“Euskerara ta beste izkeraendako arratsaldea baño besterik etzait gelditzen. Ia arrastioro jostun batekin euskeraz ordu batez (geyago naita ere ezin) jardun oi det, ta berari esker apurtxo batean izketan itzegin ahal izaterañoako aurrepenak egin ditut”*.

1921eko otsailean, Euskaltzaindiako ohiko batzarrerara Gerhard Bähr-ek Legazpiko aditzaire buruz egindako lan bat bidali zuen. Lan hark eragindako inpresioa hain ona izan zen, ezen argitaratzea ez ezik *“jaun argitsu ori euskaltzain urgazle (laguntzaile) izentatzea”* ere erabaki baitzuen Euskaltzaindiak.

Kimika ikastera

1921eko apirilean, Legazpin bi urte pasa eta gero, Gerhard Bähr Alemaniako Göttingen hirira joan zen ikasketekin segitzera, bertan Kimika ikasketak hasi zituelarik, aitaren aholkuari jarraituz. Baina Resurrección M.ª de Azkue konturatuta zegoen Gerhard Bähr-en talentuaz eta lan batzuk agindu zizkion, Alemanian egin zitzaizkion. Itzulpenak ziren lehenengoak: garai hartan euskal hizkuntzaz arduratzen zen Schuchardt hizkuntzalari alemaniarren idazlan batzuren gaztelerazko itzulpenak, hain zuzen. Lan horiek ordainduak ziren.

1921eko urte horretan, halaber, RIEV (Revista Internacional de Estudios Vascos) aldizkariaren sortzaile eta zuzendaria zen Julio de Urkijorekin harremanetan jarri zen. Modu honetan idatzi zion Gerhard-ek azaroaren 27an Göttingen-etik: *“Le agradezco además su lisonjera invitación de mandarle algún artículo en castellano o vascuence para su Revista, que acepto muy gustoso”*. Kontutan izan behar dugu 21 urte besterik ez zituela orduan.

Lehenengo argitalpena

1922. urtean EUSKAL ESNALEA aldizkarian lehen euskal idazlana argitaratu zuen, Alemanian egiten ari zen ikasketekin lotuta zegoena: “Uaño naiz xirietaz” (Sobre bacterias y bacilos, alergia). Euskara ederki menperatzen zuela ikus daiteke idazki horretan. Baina, hurrengo ikasturtean, Kimika ikasketak alde batera utzi eta hizkuntza modernoak (frantsesa eta ingelesa, batez ere) ikasteari ekin zion. Bestalde, urte horretako udako oporretan Azkuek agindutako lanak burutu ahal izan zituen.

1922ko azaroaren 27an Euskaltzaindiaren osoen bilkuran Gerhard Bähr bekatzea erabaki zen eta “Erizkizundi Irukoitza”-rako Gipuzkoako datuen bilketa haren gain uztea. Gerhard-ek gogo onez onartu zuen lan eskaintza hori (diru premian ere baitzegoen, gurasoen egoeragatik), eta hurrengo urteko udako oporretan Euskal Herrira horretarako etorri zen. Aita-amak eta anaia txikiena Ormaiztegin bizi ziren ordurako.

Langile nekaezina

Horrela bada, 1923ko udara osoa Euskal Herrian bota zuen, batera eta bestera, 60 herritan galdeketak eginez. Lan izugarria egin zuen, kontutan hartuta garai hartan kotxerik ia ez zegoela eta herri eta baserri guztietara ailegatzeko bizikleta eta trena besterik ez zituela erabili. Benetan aparteko sasoi eta diziplina erakutsi zuen.

1924eko udaran ere Euskal Herrian ibili zen, eta, oraingoan, Gipuzkoako 40 herritako adizkerak biltzen. Bilketa lan horiek RIEV aldizkariak argitaratu

zituen 1926 eta 1935 bitartean. Hala ere, baserrietara egiten zituen bixitak informazio gehiago jasotzeko ere aprobetxatzen zuen, eta adizkeraz gainera, material etnografiko asko bildu zuen, handik urte batzutura argitaratuz joango zena. Azkuek, Gerhard-ek lanerako zuen gaitasunaz harrিতuta, honela idatzi zion behin: *“Lanik egin gabe ezin zu egon. Emengo lanak basauririk basauri ibili ta adizkiak biltzeak kalte egin-bearren badaiteke zuri on andia egited”*. Beste batean, berriz: *“Atsedean piska baten duin zera eta zure onerako esaten dizut, otoi! artu zazu bestela gazterik zaartuko zera”*.

Gerhard Bähr-ek, ordea, ez zuen euskarazko ikerlanak eta bere goi-mailako ikasketak aldiberean aurrera eramateko arazorik, 1925eko urtarrilaren 31ko gutun honetan nabari denez: *“Ikaskuntza asita dago ta gogor ekiten diot lanari, ostaroan edo, azterketak jasan gogo naiz”*.

1925eko udazkenean, Gerhard Bähr Euskal Herrian zela badakigu, Euskaltzaindiako bi bilkuran parte hartu baitzuen.

Euskaltzain Osoa izateko proposamena

1926ko urtarrilaren 2an Azkuek Gerhard Bähr-i idatzi zion euskaltzain osoa izateko proposamena luzatuz, eta lizentziatutakoan Euskal Herrira etortzeko nahia azalduz. Bähr-ek, ordea, astun zeritzon euskaltzain karguari, oso lanpeturik baitzebilan eta konpromezu franko ekar zezazkiokelako, Julio de Urkijori idatzi zion gutunean ikusten den bezala: *“Yo creo que en mi modesta esfera de colaborador científico podría trabajar por el vascuence tanto fuera de la Academia como siendo académico de número. Opino que (...) la labor de la Academia seguirá siendo literaria y de investigación reservándose los serios estudios científicos más bien para el extranjero...”* Azkenik, ez zuen kargua onartu.

Aitaren heriotza

1926ko otsailean, Ormaiztegin bizi zen Friedrich Bähr (Gerhard-en aita) hil egin zen, eta ama alarguna, bakarrik geratu zenez (seme-alaba guztiak Alemanian), jaioterrira itzuli zen. Gertakari honek eragin handia izan zuen Gerhard-engan, ezen Euskal Herrira etortzeko arrazoi nagusienetako bat gurasoak baitziren. Eta, horrela, aitaren heriotza gertatuz gero Euskal Herrirako joan etorriak asko urritu ziren. Urte horretan, gainera, lizentziatu egin zen eta behin-behineko irakasle lana Alemanian topatu zuen. Harako jarri zen, Azkueren nahigaberako.

Dena den, portaera horrek ez zuen hemengo gauzak baztertu zituenik adierazi nahi, ez eta gutxiagorik ere. Aitzitik, euskarazko lan garrantzitsuenak gerorago argitaratu zituen. Alemania aukeratu zuen, ordea, bizi izateko.

Gainera, gerora Euskal Herrira bisita gehiago ere egin zituen. Horrela, badakigu 1930ean Legazpin ibili zela, honela esaten baitio Julio de Urkijori gutun batean: *“Yo cuando en agosto de este año rebusqué en el archivo de Legazpia los documentos más antiguos para coleccionar la toponimia más antigua....”*

Beraz, urrun bizi izanda ere, Legazpin sortutako hizkuntzalari hau grinatsu saiatu zen beti euskararen alde, haren denbora librearen ordu asko eta asko berari eskainiz. Eta buka dezadan hitzalditxo hau Gerhard Bähr-ek Azkueri idatzitako esaldi hau gogora ekarriz: *“Zeinnahi garaitan Euskalerriko gauzak darrizkit: batez ere euskara maitea”*.

GERHARD BÄHR, MUERTE Y VIDA

Legazpi, 29-04-1995

Hans-Peter Bähr

Con honda emoción recibí la invitación para asistir a los actos del quincuagésimo aniversario del fallecimiento de Gerhard Bähr, mi padre. Cuando murió, el 27 de abril de 1945 durante la defensa de Berlín, yo era tan solo un niño de escasos dos años y medio, de modo que no puedo decir que lo haya conocido realmente. ¿Qué puedo yo entonces contaros de él?

Este homenaje que le tributa Legazpi, la cuna de su existencia, me motivó a reflexionar profundamente sobre el hombre que fuera mi padre y, extrañamente, no es poco lo que pude reunir: por un lado sé lo que me han contado mi madre, Erika Bähr y los hermanos de mi padre, de los que, para gran alegría de todos, tía Mercedes se encuentra entre nosotros. También contribuyeron a completar el cuadro los relatos de amigos y colegas de mi padre, algunos de los cuales fueron mis profesores en la escuela superior, el Gimnasio de Hannover. Pero también, buceando en mí mismo he hallado muchas cosas que evidentemente debo a mi padre. Quisiera, si me permiten, bosquejar algunas imágenes de Gerhard Bähr que, si bien reflejan en su mayoría los relatos de terceros, también son en parte el resultado de mis propias reflexiones.

Mi padre fue reclutado como soldado durante el transcurso de la Segunda Guerra Mundial, a pesar de su extrema miopía y de contar, al comenzar la guerra, 39 años de edad. Fue destinado al Servicio de Intérpretes con asiento en Berlín y su tarea fue la formación de intérpretes en idioma ruso. En ese ambiente, seguramente, supo antes que muchos otros, que Alemania perdería la guerra, irremediablemente. La naturaleza de su trabajo también le permitió reconocer las consecuencias que esto acarrearía al país, por lo menos en términos generales. Por eso recomendó a mi madre, por ejemplo, que no permaneciera conmigo en Mecklenburg. Evidentemente ya estaba informado que Mecklenburg caería bajo la ocupación soviética, como lo habían acordado Rusia, EEUU e Inglaterra en la conferencia de Yalta.

En las últimas semanas de la guerra, mi padre fue finalmente llamado al servicio activo. Fue un crimen más del gobierno nazi el recurrir a hombres mayores y niños para la defensa de Berlín cuando ésta fue asediada por las tropas rusas. Mi padre, totalmente inepto para la lucha, cayó durante las es-

caramuzas callejeras en Berlín-Moabit. Ante la inminencia del fin, amigos y parientes se habían ofrecido para mantenerlo oculto hasta que terminaran las acciones bélicas, pero él se había negado a aceptar tales ofrecimientos.

Una vez terminada la guerra, mi padre fue declarado “desaparecido”. Mi madre había huido de los bombardeos de Hannover hallando refugio en casa de parientes en Mecklenburg, donde yo había nacido en 1942. Permanecimos hasta 1950 en ese bellísimo rincón del Norte de Alemania, que considero mi patria hasta el día de hoy.

Recibimos en 1950 la triste noticia de la muerte de mi padre. A diferencia de mi madre, esto no fue una catástrofe para mí, seguramente porque aún no estaba en condiciones de reconocer el alcance de lo ocurrido. Después de unas largas investigaciones, mi madre logró ubicar vagamente la tumba de mi padre en un cementerio de soldados en Berlín-Moabit. Mi hija Anja, su nieta, estudia actualmente Medicina en Berlín; vive a 2 kilómetros de ese cementerio y suele llevar flores de vez en cuando.

Mi madre y yo abandonamos Mecklenburg en 1950, en circunstancias difíciles —por supuesto de forma ilegal— para volver a Hannover, la verdadera patria de mi madre. Hannover estaba en ese entonces en manos de las fuerzas de ocupación británicas y esto me brindó la oportunidad de gozar de una buena educación, cosa que nunca hubiese podido alcanzar en la zona dominada por el régimen soviético, por ser hijo de un “intelectual”. En Hannover también se habían conocido mis padres diez años antes de contraer efectivamente matrimonio. Mi abuelo materno y mi padre habían sido colegas en el mismo gimnasio. Era obvio que también yo concurriera a ese colegio, donde tuve como profesores a algunos antiguos colegas de mi padre. Me acuerdo en especial de un profesor de Historia muy exigente, que me puso una nota baja en su materia siendo yo un niño de once años. Su argumento fue el siguiente: “Tu rendimiento en verdad no fue tan bajo como la nota que te puse, pero con esto quiero que aprendas que siendo el hijo de Gerhard Bähr, espero de ti un rendimiento brillante en mi materia, nunca un rendimiento mediocre”.

No debéis malinterpretar esto, pues a lo largo de mi vida nunca fui prisionado ni se me exigió un rendimiento escolar poniendo como medida de comparación a mi padre, pero siempre que se hablaba de él, se lo hacía con gran admiración. Entre otras cosas también, por ejemplo, por la forma en que ayudó a sus hermanos menores Jochen, Jans y Mercedes en los difíciles tiempos después de la primera guerra mundial, cuando también ellos debían estudiar en Alemania, donde él ya desempeñaba como docente. Despertaban también gran admiración su facilidad para los idiomas que, de acuerdo con lo que me cuentan, aún hoy me parece extraordinaria. Dicen que dominaba trece lenguas y que en su mayoría las había aprendido solo. Lo extraordinario de esto me parece, es que esos trece idiomas no pertenecían a la misma familia lin-

güística sino que entre ellos había lenguas tan diferentes como el euskera, el turco, el ruso y el rumano.

El amor a las lenguas pertenece a las imágenes en que me veo reflejado. Siento a mi padre dentro de mi y aún hoy voy descubriendo facetas que atribuyo a ese aspecto de mi personalidad. Muy lejos estoy de haber heredado la facilidad para los idiomas y para las ciencias lingüísticas que tenía él, pero siento una atracción muy especial hacia los idiomas extranjeros y la lengua en general. Incluso el amor que siento por la península ibérica, sus lenguas, su gente y su cultura podría haber sido heredado, aunque os parezca increíble. De cualquier modo lo afirmaba mi madre, que estudió el idioma español cuando me llevaba en su seno. Sostenía que el hecho de haber tenido un contacto tan estrecho con todo lo español, en la más íntima comunicación conmigo, había conducido a desarrollar en mi un amor muy personal y profundo por este país y por esta región, Gipuzkoa.

En mi condición de ingeniero, me inclino más bien a creer que se debe atribuir a mi madre el haber contribuido sistemáticamente a que este amor creciera. A partir de 1963, visitó conmigo en repetidas ocasiones el País Vasco donde conocí a antiguos amigos de la familia Bähr. Yo mismo vine varias veces con mi familia, como seguramente lo hubiese querido mi padre. Permítanme aprovechar esta ocasión para hacer llegar un agradecimiento muy especial a Jose Maria Leturia y a su esposa María Luisa, de Oñati, que me hicieron conocer de cerca la patria de mi padre. Jose Mari es el hijo de la madre de leche de Gerhard Bähr y casi su hermano, por decirlo así. Todavía tengo ante mí la imagen de todos nosotros durante nuestra visita de 1976, cuando trepamos con mi hija, entonces de cinco años, el pedregoso pero bellissimo camino hacia la mina donde trabajaba mi abuelo paterno. Dicen que mi abuelo recorría ese camino a lomo de burro, leyendo el diario.

La generosa hospitalidad y el cariño que se nos brindó y sigue brindando en este País, es una vivencia que en esta forma resulta única en el mundo. Es maravilloso el mantener vivas la tradición y la cultura. Esto no se desarrolla automáticamente: requiere de hombres e instituciones que se dediquen a ello. En este sentido, agradezco a aquellos que tuvieron la idea de hacer este homenaje y a aquellos que lo organizaron. Vosotros contribuís a que el recuerdo de mi padre no muera.